

УДК 070:061.25 (477)«19»

ІВАН ОГІЄНКО ТА ОУН У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ XX століття

Михайло ЛЕЦКІН

канд. філол. н., проф.

Житомирський державний
університет ім. Івана Франкавул. Бердичівська, 40
10002, Житомир, Україна

e-mail: michaelangelo@i.ua

© ЛЕЦКІН М., 2018

У статті здійснено спробу віднайти — нехай не прями, а опосередковані — персоналізовані докази зв'язків видатного українського інтелектуала Івана Огієнка (православного митрополита Іларіона) з діячами Організації українських націоналістів. Приділяється увага співпраці Івана Огієнка та діячів ОУН у тогочасних медійних виданнях. Автором глибоко проаналізовані інтелектуальні контакти та листування Івана Огієнка з Євгеном Онацьким, який, як представник українського студентства, увійшов до складу Центральної Ради (став одним із наймолодших її членів і досить швидко був призначений до її Секретаріату, брав активну участь у Всеукраїнському національному конгресі, скликаному Центральною Радою в Києві. Значну увагу науковець приділяє контактам Івана Огієнка з автором «Гімна ОУН» Олесем Бабієм, з редактором і дописувачем газети «Український голос» Юрієм Кошельняком, цікаві взаємини з українським інтелектуалом, письменником, хіміком за фахом Леонідом Мосендзом, листування Івана Огієнка з українським громадським і політичним діячем, Президентом УНР в екзилі Миколою Плав'юком. У статті не оминаються увагою і контакти Івана Огієнка із Миколою Величковським — економістом, професором, редактором «Українського квартальника». Автор оприлюднює велику кількість невідомих листів, важливих для розуміння тогочасних процесів та зв'язків між ОУН та УПА.

Автором статті відкривається поле для подальших наукових розвідок, а подальші дослідження цієї проблеми можуть призвести до більш глибокого з'ясування зв'язків видатного українця Івана Огієнка — митрополита Іларіона — з Організацією українських націоналістів.

Ключові слова: Іван Огієнко, Організація українських націоналістів, митрополит Іларіон, «Український квартальник», «Український голос».

IVAN OHIIENKO AND UNO IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN DIASPORA JOURNALISM OF THE XXth CENTURY

Mykhailo Letskin

Candidate of Philology, Professor
Ivan Franko Zhytomyr State University
40 Berdychiv Str., 10002, Zhytomyr, Ukraine
e-mail: michaelangelo@i.ua

In the article an attempt is made to find – even though not direct, but indirect – personalized proofs of connections of outstanding Ukrainian intellectual Ivan Ohiienko (orthodox Metropolitan Ilarion) with leaders of Ukrainian Nationalists' Organization. Special attention is paid to Ivan Ohiienko's and UNO leaders' cooperation in mass media publications of that time. The author gives thorough analysis of intellectual contacts and correspondence of Ivan Ohiienko and Yevhen Onatskyi, who, as a representative of Ukrainian students, entered the body of Central Council (Tsentralna Rada) and became one of its youngest members, very soon he was appointed to its Secretariat, took an active part in All-Ukrainian National Congress, which was convoked by Central Council in Kyiv. The author pays great attention to the contacts of Ivan Ohiienko with the author of "UNO Hymn" Oles Babii, with the editor and correspondent of "Ukrainian Voice" (Ukrainian Holos) newspaper Yuri Koshelniak, interesting contacts with Ukrainian intellectual, writer, chemist by profession Leonid Mosendz, correspondence of Ivan Ohiienko with Ukrainian public and political figure, President of UNR in exile Mykola Plaviuk. The author analyzes Ivan Ohiienko's contacts with Mykola Velychkovskyi – an economist, professor, editor of "Ukrainian Quarterly". The author of the article promulgates a great number of unknown letters, important for understanding of processes and contacts between UNO and UIA (Ukrainian Insurgent Army).

The article suggests a wide field for further scientific researches, which can lead to more thorough and detailed analysis of the connections of outstanding Ukrainian Ivan Ohiienko – Metropolitan Ilarion – with Ukrainian Nationalists' Organization.

Key words: Ivan Ohiienko, Ukrainian Nationalists' Organization, Metropolitan Ilarion, "Ukrainian Quarterly", "Ukrainian Voice".

Постановка проблеми

Те, що професор Іван Іванович Огієнко (митрополит Іларіон, 1882–1992) був ідеологом націоналізму (не в радянсько-лайливому й підміненому значенні (Коммунист. 2012, № 36), а в розумінні науково-популярному), нині не потребує багатослівних доказів — варто звернутися лише до таких його постулатів: «Найголовніша і найсвятіша ідея українського народу, від давніх віків унаслідувана, це — Незалежна Українська Держава» (Огієнкові Афоризми..., 1996, с. 43); «Реальна національна свідомість завжди веде й до волі державної, це — світовий закон» (с. 45); «Нація — це найсильніша всенародна організація, що найповніше приносить народові користі політичні й духовні» (с. 44). У Радянському Союзі тверезо розуміли націоналістичну спрямованість діяльності І. Огієнка: не випадково більшовицькі публіцисти «у своїх статтях, фейлетонах, памфлетах «розвінчували»... «буржуазно-націоналістичних і уніатських виродків типу Ярослава Стецька та Івана Огієнка» (Фасоля Т.).

Аналіз останніх публікацій

Безпосередньо тема «Іван Огієнко та ОУН», за нашими даними, в науковій літературі та журналістиці практично не розглядалася. Єдине — але дуже важливе — свідчення щодо нашої теми становить стаття Д. Веденеєва (2003).

Мета й завдання статті

Метою нашої розвідки є прагнення показати, як процитовані та подібні сентенції І. Огієнка пов'язували його з діяльністю такою націоналістичною інституцією, як ОУН. Інтерес до теми підсилюється тим, що ця організація була бойовою, тоді як І. Огієнко протягом другої половини 30-х — першої половини 40-х років ХХ ст. був ієрархом Української православної церкви у ворожому середовищі — спочатку під юрисдикцією Польщі, а пізніше гітлерівської Німеччини, отже, він, допомагаючи виживати українцям Підляшшя, не міг офіційно вступати у відкриті стосунки з ОУН — силою антипольською та антинімецькою; він навіть так висловлювався з цього приводу: «Треба сильно боятися політики в Церкві, бо вона легко доведе народ до безодні» (Огієнкові Афоризми і Сентенції..., 1996, с. 40). Тож ми вирішили простежити ці стосунки опосередковано — крізь призму зв'язків Івана з персоналіями (переважно літераторами), які проявили себе в діяльності ОУН. Супутнім нашим завданням є констатація того, як проблема «Іван Огієнко та ОУН» відбивалася в тогочасних українських медіа.

Виклад основного матеріалу

1919 року урядова делегація Української Народної Республіки їде до Парижа на Мирну конференцію, що завершувала Першу світову війну. Членом цієї високої делегації був 25-річний Євген Онацький (1894–1979), що за два роки до цього, в 1917 р., як представник

українського студентства, увійшов до складу Центральної Ради (став одним із наймолодших її членів (Народжені Україною. Т.2, 2002) і досить швидко був призначений до її Секретаріату, брав активну участь у Всеукраїнському національному конгресі, скликаному Центральною Радою в Києві (Смогоржевська І., 2009), причому там він міг зустрітися з І. Огієнком, бо про цей конгрес, як про доленосну подію, Іван Іванович пізніше свідчив у автобіографії з деякими описовими деталями, які роблять його очевидцем, якщо не учасником: «1917. 19–21.III. н. ст. (6–8. IV ст. ст.). Перший всеукраїнський Національний Конгрес (1500 люда, в залі Купецького зібрання) обирає членів до Центральної Ради й оголошує її найвищою владою в Україні» (Огієнко І., 2002, с.23).

Після участі в Паризькій мирній конференції, коли стала очевидною поразка тодішніх українських визвольних змагань, Є. Онацький із дружиною перебрався до Риму й залишився там, очолив пресове бюро української дипломатичної місії, заснував і редагував газету «Голос України» (італійською мовою «La voce del Ucraina») як часопис цієї місії [Провід]. Незабаром Євген став італійським представником щойно створеної Організації українських націоналістів (1929–1943 рр.) (Енциклопедія Українознавства, 2001, с. 295), провідним співпрацівником друкованого органу ОУН «Розбудова нації» (виходив у Празі). Це почалося з того, що у 1929 році Євген знайомиться з Головою Проводу Організації Українських Націоналістів (ОУН) полковником Євгеном Коновальцем, найближчим часом стає одним із його близьких співробітників та дорадників, згодом призначається представником ОУН в Італії. Саме Є. Коновалець особисто запросив Онацького вступити до лав Організації, відзначивши після знайомства його незламний дух. Їх пов'язувала не тільки спільна діяльність, але й особиста дружба. Євген Онацький послідовно відстоював свою позицію — прикласти всі зусилля для визволення України від окупантів, викривав політику комуністичного імперіалізму. Долучення молодого, здібного політика до ОУН треба вважати закономірним явищем. По довголітніх світоглядних шуканнях Є. Онацький себе «віднайшов» і прийняв ідеологію українського націоналізму. Він (псевдоніми «Дометенко», «Винар», «Італ», «Тарас») бере активну участь у видавництві вже згаданого націоналістичного журналу «Розбудова Нації», який видавався у Празі одним з ідеологів українського націоналізму Миколою Сціборським (похованим у Житомирі), долучається до унапрявлення закордонної політики ОУН і розбудовує міжнародні зв'язки організації (Щербак Ю., 2012). Про важливе місце Є. Онацького у структурі ОУН писав С. Бандера в автобіографії: «До Італії я поїхав перший, в першій половині 1940 р. Був у Римі, де станицею ОУН керував проф. Є. Онацький» (Бандера С., 1993, с. 11).

Відомий огієнкознавець Зиновій Тіменик заявив про митрополита Іларіона — професора Івана Огієнка: “Залишаються наразі малознаними його зв’язки з... Є. Онацьким (Рим, Буенос-Айрес)...” (Тіменик З., 1997, с. 190)... Якщо зв’язки малознані, — значить, вони все-таки мали місце. Протягом 1912–1917 рр. Є. Онацький навчався на історико-філософському (історико-філологічному) факультеті Київського університету («Провід Організації...», 2012), де як студент міг зустрічатися з доцентом І. Огієнком (Енциклопедія Українознавства, 2001, с. 294). У міжвоєнний період і під час Другої світової війни Є. Онацький був кореспондентом різних українських емігрантських часописів, у тому числі Сполучених Штатів Америки та Канади: «Новий клич», «Новий шлях», «Новий час», «Діло», «Свобода», «Український голос».

У вересні 1943 року німецька окупаційна влада в Італії заарештувала Є. Онацького, як визначного українського націоналістичного діяча, за його постійні критичні висловлювання на адресу ідеології та практики німецького націонал-соціалізму в Україні. Ув’язнення тривало до кінця війни. Є. Онацький був у полі зору І. Огієнка, оскільки в жовтні 1958 р. місячник “Віра і культура” опублікував невеличкий (двосторінковий) матеріал митрополита “Берестейська Унія 1596 року”, в якому йшлося про критику видань “Український голос” та “Праця” на відповідну статтю з “Української малої енциклопедії” Є. Онацького (Тіменик З., 1997, с. 215). По війні Є. Онацький емігрував до Аргентини. 1947 року він став редактором і директором тижневика «Наш клич», альманаху «Відродження» (опублікував тут низку статей, включно з літературознавчими (Народжені Україною, 2002)), щомісячника «Дзвін».

Жив і творив після Другої світової війни на еміграції український поет Олесь Бабій (1897–1975). Він уважно стежив за життям України й особливо за визвольними змаганнями на її теренах. Сам він після участі в цих змаганнях поміняв вогнепальну зброю на перо. Він належав до тих представників потужної хвилі нової української літератури на Галичині, й досі мало вивченої, мало відомої сучасному читачеві, які перед Першою світовою війною друкувалися в періодичних виданнях і колективних збірниках “Бомба”, “Козацький голос”, “Червона калина”, “Срібні струни”, “Стрілецькі пісні” та інших. Разом із В. Бобинським, Р. Купчинським та Ю. Шкрумеляком він у Львові 1922 року організував групу українських поетів-символістів “Митуса”, яка згодом почала випускати однойменний журнал. У Празі О. Бабій увійшов до складу редакції видання “Національна думка” і згодом очолив її ([URL: uk.wikipedia.org/wiki/Бабій_Олесь_Йосипович](http://uk.wikipedia.org/wiki/Бабій_Олесь_Йосипович)).

О. Бабієві належить «Гімн ОУН», який через його пафос та малу поки що поширеність вартий того, щоб його повністю процитувати (і якому в органі ОУН — часописі «Розбудова нації» — передували такі слова:

«Із надісланих проектів тексту гімну ОУН прийнято проект, поданий одним із наших найвизначніших поетів (Олесь Бабій — автор), що за-проторений у ворожій тюрмі» (Кучерук О., 2008, с. 23):

Зродились ми великої години,
З пожеж війни і з полум'я вогнів —
Плакав нас біль по втраті України,
Кормив нас гніт і гнів на ворогів.
І ось ідемо в бою життєвому,
Тверді, міцні, незламні, мов граніт —
Бо плач не дав свободи ще нікому,
А хто борець — той здобуває світ.

Не хочемо ні слави, ні заплати —
Заплатою нам розкіш боротьби:
Солодше нам у бою умирати,
Як жити в путах, мов німі раби.
Доволі нам руїни і незгоди —
Не сміє брат на брата йти у бій.
Під синьо-жовтим прапором свободи
З'єднаєм весь великий на́рід свій.

Велику правду для усіх єдину
Наш гордий клич народові несе:
«Батьківщині будь вірний до загину,
Нам Україна вища понад все!».
Веде нас в бій борців упавших слава —
Для нас закон найвищий та наказ:
Соборна Українська Держава —
Вільна, міцна, від Тиси по Кавказ

(«Провід Організації...», 2012).

Коли на теренах Польщі за дуже складних обставин Другої світової війни вдалося відновити Українську православну церкву, то архієпископом Холмським та Підляським став Іван Огієнко, інтронізований восени 1940 р. під чернечим ім'ям Іларіона. Маючи відповідне священицьке оточення, архієпископ не полишав і своєї діяльності професора-україніста, тому й оточив себе найближчими його серцю світськими інтелектуалами. В числі останніх у цей час воєнного лихоліття опинився й Олесь Бабій (Тіменик З., 1997, с. 41–44), поеми якого видання 1927 року були в особистій бібліотеці Івана Огієнка (Ляхоцький В., 2000, с. 384).

Наприпочатку радянсько-німецької війни до міста Проскурів (нинішній обласний центр Хмельницький) прибув Юрій Кошельняк (1902–1996). Він зайнявся на окупованій німцями й румунами українській території журналістикою — став у Проскуріві, на рідному для

нього Поділля, редактором і, зрозуміло, дописувачем газети «Український голос», яка виходила з вересня 1941 р. Ось як пізніше характеризував цю газету один із її тогочасних авторів:

«Це була справжня українська газета, яких за радянської влади годі було й сподіватися. Звісно, в ній віддавалась певна вимушена данина німецькій владі, але... часопис ніс на своїх сторінках український дух і найголовнішу мету для кожного українця — побудову своєї незалежної держави». При газеті діяв (поки німці не занепокоїлися) сильний осередок Організації українських націоналістів. В редакції націоналістична робота проводилася активно й відкрито, сюди надходила зі Львова й розповсюджувалася по окрузі література, тут читали газету «Наступ», що видавалася у Празі, та інші українські видання, тут здійснювалися зустрічі з активістами окружної організації ОУН.

За словами В. Горбатюка, «кожне число газети «Українське слово»... просто всуціль пройняте українським духом, прагненням пробудити в читача почуття патріотизму, гордості за свій народ, спонуканням прилучитися до боротьби за його свободу, праці задля його розцвіту... Звичайно, як і до війни та після неї українські газети змушені були славословити й підносити радянську владу, «вождя всіх народів» Сталіна, так і цей часопис робив реверанси в бік «непереможного німецького війська» і «фюрера» Адольфа Гітлера, але вони губилися за потужним українським духом». Ось відповідні назви передових статей, написаних особисто редактором Ю. Кошельняком: «Будь гордий, що ти українець!», «За моральність в українській родині», «Надолужити прогаяне на культурному фронті», «Пам'яті героїв під Базаром», «Нація». Можна навести промовисту цитату з однієї такої статті, яка багато говорить про національно-політичні погляди Ю. Кошельняка: «У сірій осінній ранок 1 листопада 1918 року на вежі столиці Західної України — Львова залопотів гордо український державний жовто-блакитний прапор». В газеті розповідалося про класиків української літератури, друкувалися художні твори місцевих авторів. Ю. Кошельняк вів рубрику, присвячену Проскурівському драматичному театрові.

Після початку гітлерівських репресій проти ОУН Ю. Кошельняк звільнився від редагування газети у Проскуріві й наприкінці червня 1942 р. переїхав до міста своєї студентської юності — Кам'янець-Подільського — і став тут також редактором української газети, яка друкувалася видавництвом «Подільянин», а згодом і директором цього видавництва. Тут він публікується переважно на театральні теми, інколи виступає з поезіями (так, 22 червня 1943 р. надруковано його вірш «Дума») (Ганущак В.).

Юрій мав щастя бути протягом 1918–1920 рр. студентом історико-філологічного факультету Кам'янець-Подільського університету (професор Іван Іванович Огієнко зорганізував та очолював цей перший

український державний виш), безпосереднім учнем професора (Листування Митрополита..., 2006, с. 295). Опинившись наприкінці Другої світової війни в Західній Німеччині (Там само, с. 295, 546), займався редакційно-видавничою справою і з цього приводу декілька років мав обапільне листування з І. Огієнком. У нашому розпорядженні є один дуже шанобливий лист Ю. Кошельняка з м. Новий Ульм від 12 вересня 1947 р. до І. Огієнка, який щойно облаштувався в Канаді; автор листа описує свою нележку “одіссею” після того, як він розлучився з І. Огієнком 1920 року, і це послання проливає яскраве світло на постать І. Огієнка як педагога та організатора української вищої школи: “Високоповажний пане професоре!

...Мені приємно читати Ваші листи, бо вони пригадують мені мої студентські роки... слухав Ваші лекції з історії української мови, з діалектології.

Не прийміть це за якесь спеціальне “кадіння”, але Ваші лекції справляли на нас, студентську молодь, незабутнє вражіння і вплив, як змістом, так і блискучою формою. Особисто я на все життя залишився вдячним професурі і в першу чергу Вам за той прометеїв вогонь національних і людських ідеалів, що його запалив у моїй душі Кам’ян[ець]-Под[ільський] Університет.

Пізніше, як український інтелігент з тавром “петлюрівського студента”, зазнав я чимало поневірянь. Маючи замолоду замилювання до літератури і публіцистики, мусів я, проте, тамувати в собі це внутрішнє покликання, бо першу ж спробу служіння громаді пером диктаторська влада зустріла в багнети, і ледве виплутався я з халепи.

Тепер аж, коли кращі роки здоров’я минули (хоч мені лише 46 років), дістав я змогу вільного служіння суспільству тим, в чому я чую себе літератора і публіциста. Не знаючи напевно, чи Ви акуратно дістаєте “Українські Вісті”, то ж я висилаю Вам статті, що вже з погляду започаткованої “У[країнськими] В[істями] дискусії на тему “Соціалізм і наша боротьба” (свою статтю посилаю у відбитку, бо вона вийде друкована через 2 дні) і два витинки з “Укр[аїнських] Вістей” — мої публіцистичні статті. Мені хочеться про них почути Вашу думку. Взагалі я хотів би дістати з Вами якнайтісніший зв’язок — адже ми, європейська укр[аїнська] еміграція (та власне, що в Німеччині) мабуть, лише то... перебудемо, а з весною муситимемо шукати притулку десь у Ваших теперішніх Палестинах, ген за океаном. А там, дивись, Ви, може, щось і допомогти зможете “старому кам’янчанинові”, а цей кам’янчанин може чимсь прислужитися б і Вам. Ви ж бо людина з невигаслим громадсько-політичним наставленням і збираєтеся поновити видання “Рідної мови”, де філологів і публіцистів напевно місце знайшлося б.

Бо ж самі розумієте, який з мене на старості років лісоруб чи фермер?

Ну, проше, годі писати, бо мій робочий день і так затягнувся.

З правдивою пошаною

Ю. Кошельняк...” (Листування митрополита..., 2006, с. 294–295).

У листі були згадані статті автора з газети “Українські вісті”, які він надіслав митрополитові. Назвемо їх: “За стислість і окремість теми (Про що нам слід дискутувати)” — відгук на статтю майже однофамільця І. Кошелівця про статтю І. Макаренка; “Вселюдські ідеали і національний геній” — про творчість Т. Шевченка та І. Франка; «”Біла ідея” і чорні діла» — критична рецензія на статтю А.Невського з російської газети “Посев” “А. И. Деникин и Белая идея”.

І. Огієнко відповів Ю. Кошельняку на цей лист.

Намір Ю. Кошельняка “шукати притулку десь у Ваших теперішніх палестинах, ген за океаном” через деякий час здійснився, і він перебрався — щоправда, не до Канади, а до Сполучених Штатів Америки (Костюк Г., 1994, с. 546). Тут він і став знаним в українському літературному середовищі поетом, прозаїком, теоретиком літератури, публіцистом, активним культурно-громадським діячем під псевдонімом Анатоль Юриняк. Він друкувався в часописах “Свобода”, “Народна воля”, “Українське життя”, “Український Прометей”, “Овид”. Творчість Ю. Кошельняка не залишалася поза увагою української критики Америки. Так, у листопаді 1987 р. в часописі “Молода Україна” О.Коновал опублікував до 85-ліття письменника статтю (Ганущак В.).

Український інтелектуал-письменник, хімік за фахом Леонід Мосендз (1897–1948) був людиною політичної активності. Революційний вихор 1917 року застав 20-річного Л. Мосендза невідповідним до сприйняття й розуміння подій, бо “до 1918 року я був російським (не малоросійським) патріотом”, але “за один місяць з мене був український націоналіст”. 1922 року він перебирається у славнозвісні Подебради (Чехословаччина), наступного року стає студентом хіміко-технологічного факультету тамтешньої Української господарської академії, тут зав’язується його дружба з Є. Маланюком (Панченко В., Куценко Л., 1996, с.42), разом вони видають студентський сатиричний журнал “Подебрадка” (Куценко Л., 2005, с. 142). На еміграції з самого її початку Л. Мосендз був визнаний як український поет, у Подебрадах разом із Оленою Телігою, Євгеном Маланюком, Юрієм Кленом, Олегом Ольжичем входив до поетичної “квадриги”, яка гуртувалася навколо журналу “Літературно-науковий вісник” (Панченко В., Куценко Л., 1996, с. 47). У листах Л. Мосендза до видавця Є.-Ю. Пеленського (1931–1934 рр.) дається характеристика журналу “Вогні”, йдеться про просвітницьку роль українських видань. У 1933 р. він дає згоду стати одним із авторів-белетристів у запланованому до видання варшавському журналі (Костюк Г., 1994, с. 274, 279–280). Л. Мосендз в 1940–1943 рр. входить до авторського колективу празького журналу “Пробоем” (с. 254).

Л. Мосендз став членом Легії українських націоналістів — передвісниці ОУН. Оскільки це питання не цілком просте, процитуємо тут розвідку С. Федорчука:

«Зокрема, Українська мала енциклопедія професора Євгена Онацького подає таку інформацію про те, що Леонід Мосендз «був одним з засновників Легії Українських Націоналістів у Празі, що пізніше послужила підставою для створення ОУН (до якої, зрештою, Мосендз не увійшов)».

Однак, питання про те, чи був Леонід Мосендз членом ОУН, залишається відкритим. Один з найбільших сучасних дослідників творчості та життя Леоніда Мосендза, Ігор Набитович, припускає таку імовірність і навіть наводить дані про ймовірність зустрічей письменника зі Степаном Бандерою та Ярославом Стецьком.

12 листопада 1925 року в Подебрадах була створена Легія Українських Націоналістів, вона складалася переважно з вихідців з Наддніпрянської України на чолі з Миколою Сціборським.

Під час навчання в академії Леонід Мосендз не приховував своєї належності до організації, його часто бачили з членським знаком Легії. Він мав вигляд щита, охопленого ланцюгом як символом соборності, а з-під щита виднілися руків'я й кінець леза меча, що перехрещував щит. На щиті був напис: «Думка — думкою, меч — мечем».

Саме від Легії Українських Націоналістів виникла традиція привітання «Слава Україні!», а в минулому було вітанням Кінного полку Чорних Запорозжців.

Український дослідник правоконсервативних рухів в Україні ХХ століття Петро Мірчук зараховує Леоніда Мосендза до провідних членів Легії Українських Націоналістів — однієї з предтеч створення Організації Українських Націоналістів.

Зиновій Книш, покликаючись на Ю. Артюшенка, навіть стверджує, що Леонід Мосендз був автором публіцистичних статей у журналі «Державна нація», який видавала Легія Українських Націоналістів. Наскільки це позначилося на письменникові, стало його життєвим «вірною», можуть свідчити його поетичні та прозові твори... Це стосується його поезій, надрукованих у «Літературно-Науковому вістнику», і його дебюту в короткій прозі — «Людина покірна», що вийшов друком у нерегулярному часописі Легії Українських Націоналістів «Державна нація» (Федорчук С., 2013).

Перші (віртуальні, як сказали б нині) контакти І. Огієнка та Л. Мосендза ми фіксуємо на етапі 30-х років. Видаючи у Варшаві протягом 1933–1939 рр. український щомісячний журнал «Рідна мова», Іван Огієнко з 1939 р. започаткував у ньому рубрику «Денник літературної критики. Нові видання», і чільним критиком тут виступає сам І. Огієнко. В поле його критичної уваги, серед доробку інших українських

авторів, попадають і твори Леоніда Мосендза. В той драматичний час професор-видавець не міг не реагувати загострено на відсутність громадянських мотивів у тодішніх відомих йому поетичних текстах Л. Мосендза, публічно вказуючи на це авторові (Тіменик З., 1997, с. 84–85). Звісно, подібні критичні стріли не сприяли зближенню критика та об'єкта критики...

1946 року Л. Мосендз лікувався від сухот у Швейцарії. Там у той час мешкав І. Огієнко й теж лікувався, тож між ними зав'язалося було листування, проявом чого є наступний лист Л. Мосендза до митрополита Іларіона (Івана Огієнка) від 7 квітня 1946 р.:

“Ваше Високопреосвященство!

Дякую щиро за дарунок Евангелії, що я сьогодні одержав, і за Архипастирське благословлення.

Поручаючи себе батьківським молитвам Вашого Високопреосвященства.

Вітаю з пошаною

Ваш відданий (!) Мосендз Леонід” (Листування митрополита..., 2006, с. 342).

Незабаром знову перетинаються (і знову складно) творчі долі І. Огієнка (Іларіона) та Л. Мосендза. 1947 року, відразу по прибутті до Канади, І. Огієнко — митрополит Іларіон — починає видавати журнал “Слово істини”, що був задуманий як “народний християнський місячник”. Брак автури після руйнівної світової війни спричинився до того, що практично до 80 відсотків матеріалів на сторінках часопису належали перу самого митрополита. Це викликало невдоволення з боку певної частини української еміграції, серед якої надто помітною постаттю був уже визнаний, видатний письменник Л. Мосендз. Він піддавав дошкульній критиці поетичні твори Владики Іларіона, які той рясно друкував у “Слові істини”; Л. Мосендз вважав цю поезію неякісною й написав на твори митрополита знущальну рецензію (Тимошик М., 2000, с. 487). Він вважав неприпустимим те, що поеми православного ієрарха друкувалися в католицькому Парижі, і ту згадану вже нами обставину, що видавець-редактор журналу є водночас і чільним автором видання. А між тим сам Л. Мосендз не дуже і прагнув поповнити собою число авторів “Слова істини”, бо його релігійний світогляд вагався між православ'ям і протестантизмом та окультизмом, тож і митрополит, великий поціновувач поезії, не міг у православному часописі друкувати вірші, не вповні православні.

Втім, ці творчі та світоглядні суперечності не заважали Владисі Іларіону надавати Л. Мосендзові гуманітарну допомогу, а поетові — приймати її (Мицик Ю., 2007, с. 165). Ось красномовне підтвердження цього. Навесні 1947 р. до митрополита звернувся мешканець Інсбрука, учасник українських національно-визвольних змагань

1917–1921 рр. М. Росляк з таким педантично-детальним (бо йшлося про гроші) листом:

“Ваша Ексцеленціє.

Від кількох місяців в санаторії в Швейцарії в місцевості Молтте (Бльоной) перебуває на лікуванні український поет доктор Леонід Мосендз. На кошти його лікування наша Централя за згодою пана доктора Голана, коли він перебував у Швейцарії в грудні 1946, зложила в Міжнародному Червоному Хресті в Женеві 200 дол. з суми, яка була призначена ЗУАДК в Філядельфії на харчову допомогу для українських скитальців в Австрії. Ту суму Міжнародний Комітет Черв. Хреста в Женеві вплатив відтак до Дирекції названої санаторії, де від довшого часу до сьогодні п. доктор Леонід Мосендз перебуває.

Тепер звернулись до мене приятелі п. доктора Мосендза в Інсбруці і поінформували мене, що доктор Мосендз знайшовся в тій санаторії в невідрадних умовах, бо з тих грошей, які були первісно призначені тільки на прохарчування, тепер мають бути покриті рівно ж кошти лікарського нагляду і опіки в висоті по 3 швайц. франки денно, що значно збільшило кошти удержання п. доктора Мосендза в тій санаторії і з тої причини сума 200 дол. не може вистарчити на кошти лікування на протяг часу, який первісно був подуманий.

Подаючи повище до ласкавого відома Вашої Ексцеленції, я дуже прошу ласкаво заінтересуватися справою дальшого перебування в названій санаторії п. доктора Мосендза та по можливості допомогти йому у всякій справі, якщо можливо з міжнародних фондів, які можна на терені Швейцарії на повищу ціль виеднати. Якщо дійсно дальший побут п. доктора Мосендза на терені Швейцарії був би утруднений для браку відповідних фондів, прошу ласкаво допомогти йому повернути до Австрії, якщо це відповідає плянам і бажанням п. доктора Мосендза.

Прощу дуже Вашу Ексцеленцію дарувати мені, що я осмілююся з тою справою звертатись з проханням до Вашої Ексцеленції та турбувати їх тою справою, бо йде тут про культурного діяча, який своєю дотеперішньою літературною працею зобов'язує нас заопікуватись ним та в міру можливості йому допомогти. Сподіваючись, що Ваша Ексцеленція знайдуть належне зрозуміння до того мого прохання та присвятять хвилюку вільного часу для провірення повищої справи та в міру можливості допоможуть хворому поетові, остаюсь з висловами глибокої пошани та відданости доктор Михайло Росляк” (Листування митрополита..., 2006, с. 420).

І митрополит Іларіон відгукнувся на цей заклик, бо 10 червня 1947 р. М. Росляк писав йому: “Сердечно дякую за повідомлення в справі п. доктора Леоніда Мосендза, передане мені листом Вашої Ексцеленції з дня 19.5 ц. р.” (Там само, с. 421).

Величківський Микола Іванович (1882–1976) — економіст, закінчив Житомирський комерційний інститут, працював у галузі сільського господарства, був професором Київського університету. Після нападу Німеччини на СРСР встановив контакти з ОУН (мельниківцями), 5 жовтня 1941 р. створив та очолив Українську Національну Раду. До її складу увійшли члени різних політичних напрямів — від гетьманців до націоналістів. Керівним ядром стала президія, до якої, крім професора М. Величківського, ввійшли інженер Антон Баранівський, геолог Іван Дубина і член проводу ОУН Осип Бойдуник. На прес-конференції разом з В. Багазієм М. Величківський проголосив відновлення української державності, а А. Мельника — єдиним законним головою України, що було негативно сприйнято німецькою владою. 6 лютого 1942 року київське гестапо заарештувало М. Величківського, але рейхсміністр окупованих територій А. Розенберг, побоюючись зайвого погососу, наказав випустити його із в'язниці. М. Величківський у квітні 1944 р. очолив поновлену у Львові УНРаду. У 1951 р. М. Величківський разом з сім'єю переїздить до США і живе в Нью-Джерсі. Він редагував «Український кварталник», де друкував і власні матеріали» (Листи громадських..., 2011, с. 630).

17 грудня 1941 р. І. Огієнко одержав наступного листа:

«м. Київ, 27 листопада 1941 р.

ДО АРХИЄПИСКОПА ІЛАРІОНА В ХОЛМІ.

Високопреосвященний Владико!

Охоче користуюсь нагодою, щоб Вам передати цього листа. Було б бажано поговорити з Вами в різних справах, а особливо релігійних. Одначе все це описати в листі неможливо і незручно, а тому було бажано, щоб Ви особисто завітали до нас до Києва, де Вас радо повітаємо.

Якщо б Ви з яких-небудь причин не могли до нас скоро приїхати, просимо прислати свого повноваженого для обговорення релігійних справ.

З пошаною до Вас,

Голова Української Національної Ради

Проф. Микола Величківський

м. Київ 27.XI.1941 р.» (Листи громадських..., 2011, с. 257–258).

Лист свідчить про те, що, як православний ієрарх, І. Огієнко (архієпископ Іларіон) користувався великою повагою в усій Україні, про те, що на нього чекали в дерадянізованому Києві, що з його думкою рахувалися — в тому числі і в середовищі ОУН.

Микола Васильович Плав'юк (1927–2012) — український громадський і політичний діяч, Президент УНР в екзилі (1989–1992) (Там само, с. 678). У роки гітлеровської окупації України брав участь у діяльності націоналістичного підпілля, увійшов до складу 2-ї Української дивізії УНА. Наприкінці II Світової війни переїхав до Німеччини, був рефе-

рентом від студентства Проводу ОУН («Провід Організації...», 2012). З 1949 р. проживав у Канаді. Один із провідних членів ОУН (М), за ініціативою якої створено Конференцію українських політичних партій і організацій (КУППО). З 1979 до 2012 р. — голова Проводу українських націоналістів та ОУН (М) — зокрема, 1993 року в Києві XII Великий Збір Українських Націоналістів обрав М. Плав'юка Головою ОУН («Провід Організації...», 2012). 1989 року він став віце-президентом УНР в екзилі. Того ж року після смерті М. Ливицького обраний Президентом УНР в екзилі (Листи громадських..., с. 678). Завдяки його піклуванню виходили друком матеріали з архіву ОУН.

Для нас великий інтерес становлять наступні два листи, підписані М.Плав'юком і адресовані митрополитові Іларіону — свідчення високої поваги української націоналістичної громадськості Канади до адресата й духовної спорідненості з ним; згадування ж у другому листі особи О. Штуля-Ждановича перекидає місток у зв'язках І. Огієнка — митрополита Іларіона — від ОУН до УПА, про що йтиметься в одній із наступних наших розвідок:

«м. Торонто, 18 березня 1957 р.

УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ОБ'ЄДНАННЯ КАНАДИ

ІНКОРПОРОВАНЕ

ПРЕЗИДІЯ

Торонто, Онт[аріо] 18 березня 1957 р.

ДО ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕННІШОГО ВЛАДИКИ

МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА

ГОЛОВИ УКРАЇНСЬКО-ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

У КАНАДІ,

Вінніпег, 101 Катедрал Аве[ню]

ВАШЕ ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕНСТВО!

Президія Українського Національного Об'єднання Канади має велику шану довести до відома Вашого Високопреосвященства, що в днях 18, 19, і 20-го травня 1957 р. у Торонто відбудуться Ювілейні Святкування 25-ліття існування і діяльності Українського Національного Об'єднання у Канаді, під почесним Патронатом їх Ексцеленції Прем'єра Канади Вельмишановного [Луї-Сент] Лорана.

Президія Українського Національного Об'єднання Канади має велику шану просити Ваше Високопреосвященство про уділення Благословення для Ювілейних Святкувань Українського Національного Об'єднання Канади.

Великою честю для нашої організації було б, якщо Ваше Високопреосвященство змогли б взяти особисту участь у Ювілейних Святкуваннях 25-ліття УНО Канади.

Для відзначення Ювілею УНО відбудуться в Торонто окремі імпрези, а саме: в суботу 18 травня ц. р. Ювілейний Бенкет в Домі УНО у

Торонто, в неділю 19 травня ц. р. Фестиваль УНО в колізею на виставовій площі при участі З'єдинених Хорів УНО, симфонічної оркестри і других мистецьких сил. В неділю вечером відбудеться вручення Пропамятних Грамот членам УНО і Братніх Організацій, які 25 років працювали в рядах організації.

До участі у Ювілейних Святкуваннях є запрошені представники Федерального Уряду, послы федерального і провінційних парламентів, та другі визначні особи політичного і суспільно-громадського життя.

Остаємо із виявами глибокої пошани і відданості.

ЗА ПРЕЗИДИЮ Українського Національного Об'єднання Канади

Микола Плав'юк — Президент

[підпис]

Євген Мاستикаш — керівник канц[елярії]

[підпис]» (Листи громадських..., 2011, с. 457).

«Президія Українського Національного Об'єднання Канади

м. Торонто, 29 серпня 1966 р.

НАЦІЯ ПОНАД УСЕ! НАША СИЛА В НАС САМИХ!

УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ОБ'ЄДНАННЯ КАНАДИ

ІНКОРПОРОВАНЕ

ПРЕЗИДІЯ

Торонто, 29 серпня 1966 [року]

ДО БЛАЖЕННІЙШОГО ІЛАРІОНА

МИТРОПОЛИТА УКРАЇНСЬКОЇ

ГРЕКО-ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ ВСІЄЇ КАНАДИ

в Вінніпегу, Ман[ітоба]

Блаженнійший Владико!

Президія Українського Національного Об'єднання Канади, має велику шану запросити Ваше Блаженство взяти особисту участь у характері почесного гостя у Крайовому з'їзді Українського Національного Об'єднання і братніх організацій, що відбудеться у днях від 8 до 10 жовтня 1966 р. в Торонто.

З нагоди Крайового з'їзду УНО відбудеться дня 8 жовтня 1966 р. о 6.30 год. конференційний бенкет в концертній залі — готелю Роял Йорк у Торонто.

Президія Українського Національного Об'єднання Канади має велику шану просити Ваше Блаженство до участі в конференційному бенкеті в характері почесного гостя.

Почесними промовцями на конференційному бенкеті будуть: дост[ойний] Ж. Маршан, федер[альний] Міністер Горожанства й Іміграції, вельмишановний Голова ПУН, Олег Штуль-Жданович з Європи.

До участі в Конференційному Бенкеті є також запрошені представники провінційного Уряду Онтаріо, Сенатори, Послы Федерального

парляменту Канади та другі визначні особи політичного і суспільно-громадського життя.

Президія Українського Національного Об'єднання буде вважати великою честю вітати Ваше Блаженство на конференційному бенкеті УНО в Торонто. Просимо Ваше Блаженство про Архипастирське Благословенство і привітання, яке Президія УНО бажає помістити в конференційній програмі УНО.

Остаємо з виявами глибокої пошани і відданости за Президію УНО Канади

М. Плав'юк Голова

М-р Є. Мاستикаш, Секретар» (Листи громадських..., 2011, с. 609–610).

Митрополит Іларіон відмовився взяти участь в урочистостях через недугу, але надіслав своє благословіння.

Висновки

У передньому слові ми зазначили, що І. Огієнко — митрополит Іларіон — «не міг вступати у відкриті стосунки з ОУН». Але конспіративні стосунки в нього були, про що свідчить наступне (щоправда, тут ідеться водночас і про політичну організацію ОУН, і про військову організацію УПА, які, втім, були взаємопов'язані): «Член ОУН(М) Я. Кравчук... отримав... завдання підшукати авторитетну людину — посередника у переговорах з УПА. У пошуках кандидатури Я. Кравчук зустрівся у Хелмі з відомим діячем культури, митрополитом Іларіоном (І. Огієнком). Останній погодився допомогти у підборі посередника» (Веденеев Д., 2003). Отже, подальші дослідження цієї проблеми можуть призвести до більш глибокого з'ясування зв'язків видатного українця Івана Огієнка — митрополита Іларіона — з Організацією українських націоналістів. Крім того, варто буде проаналізувати згадування про ОУН (і бандерівців, і мельниківців) у повоєнному (після 1945 р.) епістолярії І. Огієнка.

ЛІТЕРАТУРА

- Бабій Олесь Йосипович. Взято з https://uk.wikipedia.org/wiki/Бабій_Олесь_Йосипович.
- Бандера, С. (1993). Мої життєписні дані. *Вбивство Степана Бандери*. Львів: Червона калина.
- Веденеев, Д. (2003). Розвідувальна діяльність Української Повстанської Армії (1943–1945). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, № 10, С. 381–414.
- Ганущак, В. *З довічного ув'язнення*. Взято з www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=75.
- Енциклопедія українознавства для школярів і студентів*. (2001). (Авт.-уклад. В. В. Оліфіренко та ін.). Донецьк: Сталкер.
- Качкан, В. (1998). Хай святиться ім'я твоє: українознавство та пресологія (XIX — перша половина XX ст.). Книга третя. Львів: Фенікс.
- Коммунист*. 2012. № 26.
- Костюк, Г. (1994). Образотворець “времени лютого”. *Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст. Книга друга*. Київ: Рось.

- Куценко, Л. (2005). Дон Кіхот із Кам'янця-Подільського. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник : серія історична та філологічна*. Вип. II. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет.
- Кучерук, О. (2008). Символіка Організації українських націоналістів. *Нумізматика і фалеристика*, № 1.
- Листи громадських діячів, представників української науки, культури і церкви до Івана Огієнка (митрополита Іларіона) 1910–1969*. (2011). (Упоряд.: І. Преловська та ін.). Київ: Вид-во ім. Олени Теліги.
- Листування митрополита Іларіона (Огієнка)*. (2006). (Упоряд. о. Юрій Мицик, проф., д-р іст. н.). Київ: Києво-Могилянська академія.
- Ляхоцький, В. (2000). *Тільки книжка принесе волю українському народові...: книга, бібліотека, архів у житті та творчості Івана Огієнка (митрополита Іларіона)*. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги.
- Мицик, Ю. (2007). Місячник "Слово істини" як джерело до вивчення життя й творчості митрополита Іларіона (І. Огієнка). *Науковий збірник, присвячений 125-річчю з дня народження митрополита Іларіона (Огієнка)* (Упоряд.: архієпископ Дмитрій (Рудюк), В. Ляхоцький). Київ: Київ. православ. богослов. акад. УПЦ КП.
- Народжені Україною: меморіальний альманах : у 2-х т. Т. 2*. (2002). (с. 264–265). Київ: Євроімідж.
- Огієнко, І. (2002). *Моє життя : автобіографічна хронологічна канва*. Житомир: Полісся.
- Огієнкові афоризми і сентенції*. (1996). (Упоряд., вступ. сл. і покажч. З. Тіменика). Львів: Ін-т народознавства НАН України.
- Панченко, В., Куценко, Л. (1996). «Євангеліє чужих піль...»: подорож до двох вигнанців. Кіровоград.
- Провід Організації Українських Націоналістів. Вічна пам'ять Миколі Плав'юку. (2012, 16 берез). *Слово Просвіти*.
- Смогоржевська, І. (2009). Законодавча діяльність Української Національної Ради. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. № 18.
- Тимошик, М. (2000). "Лишуть навіки з чужиною...": митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. Вінніпег ; Київ: Український православний Собор Св. Покрови: Наша культура і наука.
- Тіменик, З. (1997). *Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). 1882–1972 : життєписно-бібліографічний нарис*. Львів.
- Фасоля, Т. *Художнє осмислення героїчної боротьби ОУН-УПА у фольклорі та художній літературі*. Взято з <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-110F32B086C6E/list-B8AFBC4326>
- Федорчук, С. (2013, лют. 14). «Птах високого лету». Леонід Мосендз: від світогляду до творчості. *Українська правда. Історична правда*.
- Щербак, Ю. (2012, верес 13). Передчуття тексту. *Літературна Україна*.

REFERENCES

- Babii Oles Yosypovych. Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/Babii_Oles_Yosypovych [in Ukrainian].
- Bandera, S. (1993). *Moi zhyttiepyzni dani. Vbyvstvo Stepana Bandery* [My life data. Murder of Stepan Bandera]. Lviv: Chervona kalyna.

- Entsyklopediia ukrainoznavstva dlia shkoliariv i studentiv* [Encyclopedia of Ukrainian Studies for Schoolchildren and Students]. (2001). (V. V. Olifirenko et al. Eds). Donetsk: Stalker [in Ukrainian].
- Fasolia, T. *Khudozhnie osmyslennia heroichnoi borotby OUN-UIA u folklori ta khudozhnii literaturi* [Artistic comprehension of the OUN-UIA heroic struggle in folklore and fiction]. Retrieved from <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-110F32B086C6E/list-B8AFBC4326> [in Ukrainian].
- Fedorchuk, S. (2013, February 14). «Ptakh vysokoho letu». Leonid Mosendz: vid svitohliadu do tvorchosti [“Bird of high fly”. Leonid Mosendz: from the outlook to creativity]. *Ukrainska pravda. Istorychna pravda* [in Ukrainian].
- Shcherbak, Yu. (2012, September 13). Predchuttia tekstu [Premonition of the text]. *Literaturna Ukraina* [in Ukrainian].
- Hanushchak, V. *Z dovichnoho uviaznennia* [From life imprisonment]. Retrieved from ukrcenter.com/library/read.asp?id=75 [in Ukrainian].
- Kachkan, V. (1998). *Khai sviatytsia imia tvoie : ukrainoznavstvo ta presologiiia (XIX — persha polovyna XX st.). Knyha tretia* [Let your name be holy: Ukrainian and the press studies (XIX — first half of the XX century). The third book]. Lviv: Feniks [in Ukrainian].
- Kommunist* [Communist]. 2012. № 26 [in Russian].
- Kostiuk, H. (1994). *Obrazotvorets “vremeny liutoho”. Ukrainske slovo: khrestomatiia ukrainskoi literatury ta literaturnoi krytyky XX st. Kn. 2* [Ukrainian word: textbook of Ukrainian literature and literary criticism of the twentieth century. B. 2]. Kyiv: Ros [in Ukrainian].
- Kucheruk, O. (2008). Symvolika Orhanizatsii ukrainskykh natsionalistiv [Symbolics of the Organization of Ukrainian Nationalists]. *Numizmatyka i falerystyka*. № 1 [in Ukrainian].
- Kutsenko, L. (2005). Don Kikhot iz Kamiansia-Podilskoho [Don Quixote of Kamianets-Podilskiy]. In *Ivan Ohienko i suchasna nauka ta osvita: naukovyi zbirnyk : seriia istorychna ta filologichna* [Ivan Ohienko and modern science and education: scientific collection]. Vyp. II. Kamianets-Podilskiy: Kamianets-Podilskiy derzhavnyi universytet [in Ukrainian].
- Liakhotskyi, V. (2000). *Tilky knyzhka prynese voliu ukrainskomu narodovi...: knyha, biblioteka, arkhiv u zhytti ta tvorchosti Ivana Ohienka (mytropolyta Ilariona)* [Only the book will bring the freedom to the Ukrainian people ...: a book, library, archives in the life and work of Ivan Ohienko (Metropolitan Ilarion)]. Kyiv: Vyd-vo im. Oleny Telihy [in Ukrainian].
- Lystuvannia mytropolyta Ilariona (Ohienka)* [Correspondence of Metropolitan Hilarion (Ohienko)]. (2006). (Compiler o. Yurii Mytsyk, prof., doctor of History). Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].
- Lysty hromadskykh diiachiv, predstavnykiv ukrainskoi nauky, kultury i tserkvy do Ivana Ohienka (mytropolyta Ilariona) 1910—1969* [Letters of public figures, representatives of Ukrainian science, culture and church to Ivan Ohienko (Metropolitan Ilarion) 1910–1969]. (2011). (I. Prelovska et al. Eds.). Kyiv: Vyd-vo im. Oleny Telihy [in Ukrainian].
- Mytsyk, Yu. (2007). Misiachnyk “Slovo istyny” yak dzherelo do vyvchennia zhyttia y tvorchosti mytropolyta Ilariona (I. Ohienka) [Monthly “The Word of Truth” as a source for the study of the life and work of Metropolitan Ilarion (I. Ohienko)]. *Naukovyi zbirnyk, prysviachenyi 125-richchiu z dnia narodzhennia mytropolyta Ilariona (Ohienka)* [Scientific collection devoted to the 125th anniversary of the birth of Metropolitan Ilarion (Ohienko)] (Compiler: arkhiepyskop Dmytrii (Rudiuk), V. Liakhotskyi). Kyiv: Kyiv. pravoslav. bohoslov. akad. UPTs KP [in Ukrainian].
- Narodzhenni Ukrainoiu : memorialnyi almanakh* [Born by Ukraine: memorial almanac : in 2 vol.] Vol. 2. (2002). (pp. 264–265). Kyiv: Yevroimidzh [in Ukrainian].

- Ohiienko, I. (2002). *Moie zhyttia: avtobiografichna khronologichna kanva* [My life: autobiographic chronological background]. Zhytomyr: Polissia [in Ukrainian].
- Ohiienkovi aforyzmy i sententsii* [Humorous aphorisms and sententions]. (1996). (Z. Timenyka, Organaizer). Lviv: In-t narodoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Panchenko, V., Kutsenko, L. (1996). “*Ievangeliie chuzhykh pil...*”: *podorozh do dvokh vyhnantsiv* [“The Gospel for other fields...”: a trip to two exiles]. Kirovohrad [in Ukrainian].
- Provid Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv. Vichna pamiat Mykoli Plaviuku [Leaders of the Organization of Ukrainian Nationalists. Eternal memory of Mykola Plaviuk]. (2012, March 16). *Slovo Prosvity* [in Ukrainian].
- Smohorzhevskaya, I. (2009). Zakonodavcha diialnist Ukrainskoi Natsionalnoi Rady. [Legislative activity of the Ukrainian National Council] *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. № 18 [in Ukrainian].
- Timenyk, Z. (1997). *Ivan Ohiienko (Mytropolyt Ilarion). 1882–1972: zhyttiepysno-bibliografichnyi narys* [Ivan Ohiienko (Metropolitan Ilarion). 1882–1972: a biographical and bibliographic essay]. Lviv [in Ukrainian].
- Tymoshyk, M. (2000). “*Lyshus naviky z chuzhynoiu...*”: *mytropolyt Ilarion (Ivan Ohiienko) i ukrainske vidrodzhennia* [“I’ll stay forever in a strange land...”: Metropolitan Ilarion (Ivan Ohiienko) and Ukrainian revival]. Vinnipeg ; Kyiv: Ukrainskyi pravoslavnyi Sobor Sv. Pokrovy : Nasha kultura i nauka [in Ukrainian].
- Viedienieiev, D. (2003). Rozviduvalna diialnist Ukrainskoi Povstanskoii Armii (1943–1945) [Secret activity of the Ukrainian Insurgent Army (1943–1945)]. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky*. № 10. P. 381–414 [in Ukrainian].

УДК 070:061.25 (477)«19»

ІВАН ОГІЄНКО ТА ОУН У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ XX століття

Михайло ЛЕЦКІН

канд. філол. н., проф.

Житомирський державний
університет ім. Івана Франкавул. Бердичівська, 40
10002, Житомир, Україна

e-mail: michaelangelo@i.ua

© ЛЕЦКІН М., 2018

У статті здійснено спробу віднайти — нехай не прями, а опосередковані — персоналізовані докази зв'язків видатного українського інтелектуала Івана Огієнка (православного митрополита Іларіона) з діячами Організації українських націоналістів. Приділяється увага співпраці Івана Огієнка та діячів ОУН у тогочасних медійних виданнях. Автором глибоко проаналізовані інтелектуальні контакти та листування Івана Огієнка з Євгеном Онацьким, який, як представник українського студентства, увійшов до складу Центральної Ради (став одним із наймолодших її членів і досить швидко був призначений до її Секретаріату, брав активну участь у Всеукраїнському національному конгресі, скликаному Центральною Радою в Києві. Значну увагу науковець приділяє контактам Івана Огієнка з автором «Гімна ОУН» Олесем Бабієм, з редактором і дописувачем газети «Український голос» Юрієм Кошельняком, цікаві взаємини з українським інтелектуалом, письменником, хіміком за фахом Леонідом Мосендзом, листування Івана Огієнка з українським громадським і політичним діячем, Президентом УНР в екзилі Миколою Плав'юком. У статті не оминаються увагою і контакти Івана Огієнка із Миколою Величковським — економістом, професором, редактором «Українського квартальника». Автор оприлюднює велику кількість невідомих листів, важливих для розуміння тогочасних процесів та зв'язків між ОУН та УПА.

Автором статті відкривається поле для подальших наукових розвідок, а подальші дослідження цієї проблеми можуть призвести до більш глибокого з'ясування зв'язків видатного українця Івана Огієнка — митрополита Іларіона — з Організацією українських націоналістів.

Ключові слова: Іван Огієнко, Організація українських націоналістів, митрополит Іларіон, «Український квартальник», «Український голос».

IVAN OHIIENKO AND UNO IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN DIASPORA JOURNALISM OF THE XXth CENTURY

Mykhailo Letskin

Candidate of Philology, Professor
Ivan Franko Zhytomyr State University
40 Berdychiv Str., 10002, Zhytomyr, Ukraine
e-mail: michaelangelo@i.ua

In the article an attempt is made to find – even though not direct, but indirect – personalized proofs of connections of outstanding Ukrainian intellectual Ivan Ohiienko (orthodox Metropolitan Ilarion) with leaders of Ukrainian Nationalists' Organization. Special attention is paid to Ivan Ohiienko's and UNO leaders' cooperation in mass media publications of that time. The author gives thorough analysis of intellectual contacts and correspondence of Ivan Ohiienko and Yevhen Onatskyi, who, as a representative of Ukrainian students, entered the body of Central Council (Tsentralna Rada) and became one of its youngest members, very soon he was appointed to its Secretariat, took an active part in All-Ukrainian National Congress, which was convoked by Central Council in Kyiv. The author pays great attention to the contacts of Ivan Ohiienko with the author of "UNO Hymn" Oles Babii, with the editor and correspondent of "Ukrainian Voice" (Ukrainian Holos) newspaper Yuri Koshelniak, interesting contacts with Ukrainian intellectual, writer, chemist by profession Leonid Mosendz, correspondence of Ivan Ohiienko with Ukrainian public and political figure, President of UNR in exile Mykola Plaviuk. The author analyzes Ivan Ohiienko's contacts with Mykola Velychkovskyi – an economist, professor, editor of "Ukrainian Quarterly". The author of the article promulgates a great number of unknown letters, important for understanding of processes and contacts between UNO and UIA (Ukrainian Insurgent Army).

The article suggests a wide field for further scientific researches, which can lead to more thorough and detailed analysis of the connections of outstanding Ukrainian Ivan Ohiienko – Metropolitan Ilarion – with Ukrainian Nationalists' Organization.

Key words: Ivan Ohiienko, Ukrainian Nationalists' Organization, Metropolitan Ilarion, "Ukrainian Quarterly", "Ukrainian Voice".

Постановка проблеми

Те, що професор Іван Іванович Огієнко (митрополит Іларіон, 1882–1992) був ідеологом націоналізму (не в радянсько-лайливому й підміненому значенні (Коммунист. 2012, № 36), а в розумінні науково-популярному), нині не потребує багатослівних доказів — варто звернутися лише до таких його постулатів: «Найголовніша і найсвятіша ідея українського народу, від давніх віків унаслідувана, це — Незалежна Українська Держава» (Огієнкові Афоризми..., 1996, с. 43); «Реальна національна свідомість завжди веде й до волі державної, це — світовий закон» (с. 45); «Нація — це найсильніша всенародна організація, що найповніше приносить народові користі політичні й духовні» (с. 44). У Радянському Союзі тверезо розуміли націоналістичну спрямованість діяльності І. Огієнка: не випадково більшовицькі публіцисти «у своїх статтях, фейлетонах, памфлетах «розвінчували»... «буржуазно-націоналістичних і уніатських виродків типу Ярослава Стецька та Івана Огієнка» (Фасоля Т.).

Аналіз останніх публікацій

Безпосередньо тема «Іван Огієнко та ОУН», за нашими даними, в науковій літературі та журналістиці практично не розглядалася. Єдине — але дуже важливе — свідчення щодо нашої теми становить стаття Д. Веденеєва (2003).

Мета й завдання статті

Метою нашої розвідки є прагнення показати, як процитовані та подібні сентенції І. Огієнка пов'язували його з діяльністю такою націоналістичною інституцією, як ОУН. Інтерес до теми підсилюється тим, що ця організація була бойовою, тоді як І. Огієнко протягом другої половини 30-х — першої половини 40-х років ХХ ст. був ієрархом Української православної церкви у ворожому середовищі — спочатку під юрисдикцією Польщі, а пізніше гітлерівської Німеччини, отже, він, допомагаючи виживати українцям Підляшшя, не міг офіційно вступати у відкриті стосунки з ОУН — силою антипольською та антинімецькою; він навіть так висловлювався з цього приводу: «Треба сильно боятися політики в Церкві, бо вона легко доведе народ до безодні» (Огієнкові Афоризми і Сентенції..., 1996, с. 40). Тож ми вирішили простежити ці стосунки опосередковано — крізь призму зв'язків Івана з персоналіями (переважно літераторами), які проявили себе в діяльності ОУН. Супутнім нашим завданням є констатація того, як проблема «Іван Огієнко та ОУН» відбивалася в тогочасних українських медіа.

Виклад основного матеріалу

1919 року урядова делегація Української Народної Республіки їде до Парижа на Мирну конференцію, що завершувала Першу світову війну. Членом цієї високої делегації був 25-річний Євген Онацький (1894–1979), що за два роки до цього, в 1917 р., як представник

українського студентства, увійшов до складу Центральної Ради (став одним із наймолодших її членів (Народжені Україною. Т.2, 2002) і досить швидко був призначений до її Секретаріату, брав активну участь у Всеукраїнському національному конгресі, скликаному Центральною Радою в Києві (Смогоржевська І., 2009), причому там він міг зустрітися з І. Огієнком, бо про цей конгрес, як про доленосну подію, Іван Іванович пізніше свідчив у автобіографії з деякими описовими деталями, які роблять його очевидцем, якщо не учасником: «1917. 19–21.III. н. ст. (6–8. IV ст. ст.). Перший всеукраїнський Національний Конгрес (1500 люда, в залі Купецького зібрання) обирає членів до Центральної Ради й оголошує її найвищою владою в Україні» (Огієнко І., 2002, с.23).

Після участі в Паризькій мирній конференції, коли стала очевидною поразка тодішніх українських визвольних змагань, Є. Онацький із дружиною перебрався до Риму й залишився там, очолив пресове бюро української дипломатичної місії, заснував і редагував газету «Голос України» (італійською мовою «La voce del Ucraina») як часопис цієї місії [Провід]. Незабаром Євген став італійським представником щойно створеної Організації українських націоналістів (1929–1943 рр.) (Енциклопедія Українознавства, 2001, с. 295), провідним співпрацівником друкованого органу ОУН «Розбудова нації» (виходив у Празі). Це почалося з того, що у 1929 році Євген знайомиться з Головою Проводу Організації Українських Націоналістів (ОУН) полковником Євгеном Коновальцем, найближчим часом стає одним із його близьких співробітників та дорадників, згодом призначається представником ОУН в Італії. Саме Є. Коновалець особисто запросив Онацького вступити до лав Організації, відзначивши після знайомства його незламний дух. Їх пов'язувала не тільки спільна діяльність, але й особиста дружба. Євген Онацький послідовно відстоював свою позицію — прикласти всі зусилля для визволення України від окупантів, викривав політику комуністичного імперіалізму. Долучення молодого, здібного політика до ОУН треба вважати закономірним явищем. По довголітніх світоглядних шуканнях Є. Онацький себе «віднайшов» і прийняв ідеологію українського націоналізму. Він (псевдоніми «Дометенко», «Винар», «Італ», «Тарас») бере активну участь у видавництві вже згаданого націоналістичного журналу «Розбудова Нації», який видавався у Празі одним з ідеологів українського націоналізму Миколою Сціборським (похованим у Житомирі), долучається до унапрявлення закордонної політики ОУН і розбудовує міжнародні зв'язки організації (Щербак Ю., 2012). Про важливе місце Є. Онацького у структурі ОУН писав С. Бандера в автобіографії: «До Італії я поїхав перший, в першій половині 1940 р. Був у Римі, де станицею ОУН керував проф. Є. Онацький» (Бандера С., 1993, с. 11).

Відомий огієнкознавець Зиновій Тіменик заявив про митрополита Іларіона — професора Івана Огієнка: “Залишаються наразі малознаними його зв’язки з... Є. Онацьким (Рим, Буенос-Айрес)...” (Тіменик З., 1997, с. 190)... Якщо зв’язки малознані, — значить, вони все-таки мали місце. Протягом 1912–1917 рр. Є. Онацький навчався на історико-філософському (історико-філологічному) факультеті Київського університету («Провід Організації...», 2012), де як студент міг зустрічатися з доцентом І. Огієнком (Енциклопедія Українознавства, 2001, с. 294). У міжвоєнний період і під час Другої світової війни Є. Онацький був кореспондентом різних українських емігрантських часописів, у тому числі Сполучених Штатів Америки та Канади: «Новий клич», «Новий шлях», «Новий час», «Діло», «Свобода», «Український голос».

У вересні 1943 року німецька окупаційна влада в Італії заарештувала Є. Онацького, як визначного українського націоналістичного діяча, за його постійні критичні висловлювання на адресу ідеології та практики німецького націонал-соціалізму в Україні. Ув’язнення тривало до кінця війни. Є. Онацький був у полі зору І. Огієнка, оскільки в жовтні 1958 р. місячник “Віра і культура” опублікував невеличкий (двосторінковий) матеріал митрополита “Берестейська Унія 1596 року”, в якому йшлося про критику видань “Український голос” та “Праця” на відповідну статтю з “Української малої енциклопедії” Є. Онацького (Тіменик З., 1997, с. 215). По війні Є. Онацький емігрував до Аргентини. 1947 року він став редактором і директором тижневика «Наш клич», альманаху «Відродження» (опублікував тут низку статей, включно з літературознавчими (Народжені Україною, 2002)), щомісячника «Дзвін».

Жив і творив після Другої світової війни на еміграції український поет Олесь Бабій (1897–1975). Він уважно стежив за життям України й особливо за визвольними змаганнями на її теренах. Сам він після участі в цих змаганнях поміняв вогнепальну зброю на перо. Він належав до тих представників потужної хвилі нової української літератури на Галичині, й досі мало вивченої, мало відомої сучасному читачеві, які перед Першою світовою війною друкувалися в періодичних виданнях і колективних збірниках “Бомба”, “Козацький голос”, “Червона калина”, “Срібні струни”, “Стрілецькі пісні” та інших. Разом із В. Бобинським, Р. Купчинським та Ю. Шкрумеляком він у Львові 1922 року організував групу українських поетів-символістів “Митуса”, яка згодом почала випускати однойменний журнал. У Празі О. Бабій увійшов до складу редакції видання “Національна думка” і згодом очолив її ([URL: uk.wikipedia.org/wiki/Бабій_Олесь_Йосипович](http://uk.wikipedia.org/wiki/Бабій_Олесь_Йосипович)).

О. Бабієві належить «Гімн ОУН», який через його пафос та малу поки що поширеність вартий того, щоб його повністю процитувати (і якому в органі ОУН — часописі «Розбудова нації» — передували такі слова:

«Із надісланих проектів тексту гімну ОУН прийнято проект, поданий одним із наших найвизначніших поетів (Олесь Бабій — автор), що за-проторений у ворожій тюрмі» (Кучерук О., 2008, с. 23):

Зродились ми великої години,
З пожеж війни і з полум'я вогнів —
Плакав нас біль по втраті України,
Кормив нас гніт і гнів на ворогів.
І ось ідемо в бою життєвому,
Тверді, міцні, незламні, мов граніт —
Бо плач не дав свободи ще нікому,
А хто борець — той здобуває світ.

Не хочемо ні слави, ні заплати —
Заплатою нам розкіш боротьби:
Солодше нам у бою умирати,
Як жити в путах, мов німі раби.
Доволі нам руїни і незгоди —
Не сміє брат на брата йти у бій.
Під синьо-жовтим прапором свободи
З'єднаєм весь великий наїрід свій.

Велику правду для усіх єдину
Наш гордий клич народові несе:
«Батьківщині будь вірний до загиби,
Нам Україна вища понад все!».
Веде нас в бій борців упавших слава —
Для нас закон найвищий та наказ:
Соборна Українська Держава —
Вільна, міцна, від Тиси по Кавказ

(«Провід Організації...», 2012).

Коли на теренах Польщі за дуже складних обставин Другої світової війни вдалося відновити Українську православну церкву, то архієпископом Холмським та Підляським став Іван Огієнко, інтронізований восени 1940 р. під чернечим ім'ям Іларіона. Маючи відповідне священицьке оточення, архієпископ не полишав і своєї діяльності професора-україніста, тому й оточив себе найближчими його серцю світськими інтелектуалами. В числі останніх у цей час воєнного лихоліття опинився й Олесь Бабій (Тіменик З., 1997, с. 41–44), поеми якого видання 1927 року були в особистій бібліотеці Івана Огієнка (Ляхоцький В., 2000, с. 384).

Наприпочатку радянсько-німецької війни до міста Проскурів (нинішній обласний центр Хмельницький) прибув Юрій Кошельняк (1902–1996). Він зайнявся на окупованій німцями й румунами українській території журналістикою — став у Проскуріві, на рідному для

нього Поділля, редактором і, зрозуміло, дописувачем газети «Український голос», яка виходила з вересня 1941 р. Ось як пізніше характеризував цю газету один із її тогочасних авторів:

«Це була справжня українська газета, яких за радянської влади годі було й сподіватися. Звісно, в ній віддавалась певна вимушена данина німецькій владі, але... часопис ніс на своїх сторінках український дух і найголовнішу мету для кожного українця — побудову своєї незалежної держави». При газеті діяв (поки німці не занепокоїлися) сильний осередок Організації українських націоналістів. В редакції націоналістична робота проводилася активно й відкрито, сюди надходила зі Львова й розповсюджувалася по окрузі література, тут читали газету «Наступ», що видавалася у Празі, та інші українські видання, тут здійснювалися зустрічі з активістами окружної організації ОУН.

За словами В. Горбатюка, «кожне число газети «Українське слово»... просто всуціль пройняте українським духом, прагненням пробудити в читача почуття патріотизму, гордості за свій народ, спонуканням прилучитися до боротьби за його свободу, праці задля його розцвіту... Звичайно, як і до війни та після неї українські газети змушені були славословити й підносити радянську владу, «вождя всіх народів» Сталіна, так і цей часопис робив реверанси в бік «непереможного німецького війська» і «фюрера» Адольфа Гітлера, але вони губилися за потужним українським духом». Ось відповідні назви передових статей, написаних особисто редактором Ю. Кошельняком: «Будь гордий, що ти українець!», «За моральність в українській родині», «Надолужити прогаяне на культурному фронті», «Пам'яті героїв під Базаром», «Нація». Можна навести промовисту цитату з однієї такої статті, яка багато говорить про національно-політичні погляди Ю. Кошельняка: «У сірій осінній ранок 1 листопада 1918 року на вежі столиці Західної України — Львова залопотів гордо український державний жовто-блакитний прапор». В газеті розповідалося про класиків української літератури, друкувалися художні твори місцевих авторів. Ю. Кошельняк вів рубрику, присвячену Проскурівському драматичному театрові.

Після початку гітлерівських репресій проти ОУН Ю. Кошельняк звільнився від редагування газети у Проскуріві й наприкінці червня 1942 р. переїхав до міста своєї студентської юності — Кам'янця-Подільського — і став тут також редактором української газети, яка друкувалася видавництвом «Подільянин», а згодом і директором цього видавництва. Тут він публікується переважно на театральні теми, інколи виступає з поезіями (так, 22 червня 1943 р. надруковано його вірш «Дума») (Ганущак В.).

Юрій мав щастя бути протягом 1918–1920 рр. студентом історико-філологічного факультету Кам'янець-Подільського університету (професор Іван Іванович Огієнко зорганізував та очолював цей перший

український державний виш), безпосереднім учнем професора (Листування Митрополита..., 2006, с. 295). Опинившись наприкінці Другої світової війни в Західній Німеччині (Там само, с. 295, 546), займався редакційно-видавничою справою і з цього приводу декілька років мав обапільне листування з І. Огієнком. У нашому розпорядженні є один дуже шанобливий лист Ю. Кошельняка з м. Новий Ульм від 12 вересня 1947 р. до І. Огієнка, який щойно облаштувався в Канаді; автор листа описує свою нелегку “одіссею” після того, як він розлучився з І. Огієнком 1920 року, і це послання проливає яскраве світло на постать І. Огієнка як педагога та організатора української вищої школи: “Високоповажний пане професоре!

...Мені приємно читати Ваші листи, бо вони пригадують мені мої студентські роки... слухав Ваші лекції з історії української мови, з діалектології.

Не прийміть це за якесь спеціальне “кадіння”, але Ваші лекції справляли на нас, студентську молодь, незабутнє вражіння і вплив, як змістом, так і блискучою формою. Особисто я на все життя залишився вдячним професурі і в першу чергу Вам за той прометеїв вогонь національних і людських ідеалів, що його запалив у моїй душі Кам’ян[ець]-Под[ільський] Університет.

Пізніше, як український інтелігент з тавром “петлюрівського студента”, зазнав я чимало поневірянь. Маючи замолоду замилювання до літератури і публіцистики, мусів я, проте, тамувати в собі це внутрішнє покликання, бо першу ж спробу служіння громаді пером диктаторська влада зустріла в багнети, і ледве виплутався я з халепи.

Тепер аж, коли кращі роки здоров’я минули (хоч мені лише 46 років), дістав я змогу вільного служіння суспільству тим, в чому я чую себе літератора і публіциста. Не знаючи напевно, чи Ви акуратно дістаєте “Українські Вісті”, то ж я висилаю Вам статті, що вже з погляду започаткованої “У[країнськими] В[істями] дискусії на тему “Соціалізм і наша боротьба” (свою статтю посилаю у відбитку, бо вона вийде друкована через 2 дні) і два витинки з “Укр[аїнських] Вістей” — мої публіцистичні статті. Мені хочеться про них почути Вашу думку. Взагалі я хотів би дістати з Вами якнайтісніший зв’язок — адже ми, європейська укр[аїнська] еміграція (та власне, що в Німеччині) мабуть, лише то... перебудемо, а з весною муситимемо шукати притулку десь у Ваших теперішніх Палестинах, ген за океаном. А там, дивись, Ви, може, щось і допомогти зможете “старому кам’янчанинові”, а цей кам’янчанин може чимсь прислужитися б і Вам. Ви ж бо людина з невигаслим громадсько-політичним наставленням і збираєтеся поновити видання “Рідної мови”, де філологів і публіцистів напевно місце знайшлося б.

Бо ж самі розумієте, який з мене на старості років лісоруб чи фермер?

Ну, проше, годі писати, бо мій робочий день і так затягнувся.

З правдивою пошаною

Ю. Кошельняк...” (Листування митрополита..., 2006, с. 294–295).

У листі були згадані статті автора з газети “Українські вісті”, які він надіслав митрополитові. Назвемо їх: “За стислість і окремість теми (Про що нам слід дискутувати)” — відгук на статтю майже однофамільця І. Кошелівця про статтю І. Макаренка; “Вселюдські ідеали і національний геній” — про творчість Т. Шевченка та І. Франка; «”Біла ідея” і чорні діла» — критична рецензія на статтю А.Невського з російської газети “Посев” “А. И. Деникин и Белая идея”.

І. Огієнко відповів Ю. Кошельняку на цей лист.

Намір Ю. Кошельняка “шукати притулку десь у Ваших теперішніх палестинах, ген за океаном” через деякий час здійснився, і він перебрався — щоправда, не до Канади, а до Сполучених Штатів Америки (Костюк Г., 1994, с. 546). Тут він і став знаним в українському літературному середовищі поетом, прозаїком, теоретиком літератури, публіцистом, активним культурно-громадським діячем під псевдонімом Анатоль Юриняк. Він друкувався в часописах “Свобода”, “Народна воля”, “Українське життя”, “Український Прометей”, “Овид”. Творчість Ю. Кошельняка не залишалася поза увагою української критики Америки. Так, у листопаді 1987 р. в часописі “Молода Україна” О.Коновал опублікував до 85-ліття письменника статтю (Ганущак В.).

Український інтелектуал-письменник, хімік за фахом Леонід Мосендз (1897–1948) був людиною політичної активності. Революційний вихор 1917 року застав 20-річного Л. Мосендза невідповідним до сприйняття й розуміння подій, бо “до 1918 року я був російським (не малоросійським) патріотом”, але “за один місяць з мене був український націоналіст”. 1922 року він перебирається у славнозвісні Подебради (Чехословаччина), наступного року стає студентом хіміко-технологічного факультету тамтешньої Української господарської академії, тут зав’язується його дружба з Є. Маланюком (Панченко В., Куценко Л., 1996, с.42), разом вони видають студентський сатиричний журнал “Подебрадка” (Куценко Л., 2005, с. 142). На еміграції з самого її початку Л. Мосендз був визнаний як український поет, у Подебрадах разом із Оленою Телігою, Євгеном Маланюком, Юрієм Кленом, Олегом Ольжичем входив до поетичної “квадриги”, яка гуртувалася навколо журналу “Літературно-науковий вісник” (Панченко В., Куценко Л., 1996, с. 47). У листах Л. Мосендза до видавця Є.-Ю. Пеленського (1931–1934 рр.) дається характеристика журналу “Вогні”, йдеться про просвітницьку роль українських видань. У 1933 р. він дає згоду стати одним із авторів-белетристів у запланованому до видання варшавському журналі (Костюк Г., 1994, с. 274, 279–280). Л. Мосендз в 1940–1943 рр. входить до авторського колективу празького журналу “Пробоем” (с. 254).

Л. Мосендз став членом Легії українських націоналістів — передвісниці ОУН. Оскільки це питання не цілком просте, процитуємо тут розвідку С. Федорчука:

«Зокрема, Українська мала енциклопедія професора Євгена Онацького подає таку інформацію про те, що Леонід Мосендз «був одним з засновників Легії Українських Націоналістів у Празі, що пізніше послужила підставою для створення ОУН (до якої, зрештою, Мосендз не увійшов)».

Однак, питання про те, чи був Леонід Мосендз членом ОУН, залишається відкритим. Один з найбільших сучасних дослідників творчості та життя Леоніда Мосендза, Ігор Набитович, припускає таку імовірність і навіть наводить дані про ймовірність зустрічей письменника зі Степаном Бандерою та Ярославом Стецьком.

12 листопада 1925 року в Подебрадах була створена Легія Українських Націоналістів, вона складалася переважно з вихідців з Наддніпрянської України на чолі з Миколою Сціборським.

Під час навчання в академії Леонід Мосендз не приховував своєї належності до організації, його часто бачили з членським знаком Легії. Він мав вигляд щита, охопленого ланцюгом як символом соборності, а з-під щита виднілися руків'я й кінець леза меча, що перехрещував щит. На щиті був напис: «Думка — думкою, меч — мечем».

Саме від Легії Українських Націоналістів виникла традиція привітання «Слава Україні!», а в минулому було вітанням Кінного полку Чорних Запорожців.

Український дослідник правоконсервативних рухів в Україні ХХ століття Петро Мірчук зараховує Леоніда Мосендза до провідних членів Легії Українських Націоналістів — однієї з предтеч створення Організації Українських Націоналістів.

Зиновій Книш, покликаючись на Ю. Артюшенка, навіть стверджує, що Леонід Мосендз був автором публіцистичних статей у журналі «Державна нація», який видавала Легія Українських Націоналістів. Наскільки це позначилося на письменникові, стало його життєвим «вірною», можуть свідчити його поетичні та прозові твори... Це стосується його поезій, надрукованих у «Літературно-Науковому вістнику», і його дебюту в короткій прозі — «Людина покірна», що вийшов друком у нерегулярному часописі Легії Українських Націоналістів «Державна нація» (Федорчук С., 2013).

Перші (віртуальні, як сказали б нині) контакти І. Огієнка та Л. Мосендза ми фіксуємо на етапі 30-х років. Видаючи у Варшаві протягом 1933–1939 рр. український щомісячний журнал «Рідна мова», Іван Огієнко з 1939 р. започаткував у ньому рубрику «Денник літературної критики. Нові видання», і чільним критиком тут виступає сам І. Огієнко. В поле його критичної уваги, серед доробку інших українських

авторів, попадають і твори Леоніда Мосендза. В той драматичний час професор-видавець не міг не реагувати загострено на відсутність громадянських мотивів у тодішніх відомих йому поетичних текстах Л. Мосендза, публічно вказуючи на це авторові (Тіменик З., 1997, с. 84–85). Звісно, подібні критичні стріли не сприяли зближенню критика та об'єкта критики...

1946 року Л. Мосендз лікувався від сухот у Швейцарії. Там у той час мешкав І. Огієнко й теж лікувався, тож між ними зав'язалося було листування, проявом чого є наступний лист Л. Мосендза до митрополита Іларіона (Івана Огієнка) від 7 квітня 1946 р.:

“Ваше Високопреосвященство!

Дякую щиро за дарунок Евангелії, що я сьогодні одержав, і за Архипастирське благословлення.

Поручаючи себе батьківським молитвам Вашого Високопреосвященства.

Вітаю з пошаною

Ваш відданий (!) Мосендз Леонід” (Листування митрополита..., 2006, с. 342).

Незабаром знову перетинаються (і знову складно) творчі долі І. Огієнка (Іларіона) та Л. Мосендза. 1947 року, відразу по прибутті до Канади, І. Огієнко — митрополит Іларіон — починає видавати журнал “Слово істини”, що був задуманий як “народний християнський місячник”. Брак автури після руйнівної світової війни спричинився до того, що практично до 80 відсотків матеріалів на сторінках часопису належали перу самого митрополита. Це викликало невдоволення з боку певної частини української еміграції, серед якої надто помітною постаттю був уже визнаний, видатний письменник Л. Мосендз. Він піддавав дошкульній критиці поетичні твори Владики Іларіона, які той рясно друкував у “Слові істини”; Л. Мосендз вважав цю поезію неякісною й написав на твори митрополита знущальну рецензію (Тимошик М., 2000, с. 487). Він вважав неприпустимим те, що поеми православного ієрарха друкувалися в католицькому Парижі, і ту згадану вже нами обставину, що видавець-редактор журналу є водночас і чільним автором видання. А між тим сам Л. Мосендз не дуже і прагнув поповнити собою число авторів “Слова істини”, бо його релігійний світогляд вагався між православ'ям і протестантизмом та окультизмом, тож і митрополит, великий поціновувач поезії, не міг у православному часописі друкувати вірші, не вповні православні.

Втім, ці творчі та світоглядні суперечності не заважали Владисі Іларіону надавати Л. Мосендзові гуманітарну допомогу, а поетові — приймати її (Мицик Ю., 2007, с. 165). Ось красномовне підтвердження цього. Навесні 1947 р. до митрополита звернувся мешканець Інсбрука, учасник українських національно-визвольних змагань

1917–1921 рр. М. Росляк з таким педантично-детальним (бо йшлося про гроші) листом:

“Ваша Ексцеленціє.

Від кількох місяців в санаторії в Швейцарії в місцевості Молтте (Бльоной) перебуває на лікуванні український поет доктор Леонід Мосендз. На кошти його лікування наша Централя за згодою пана доктора Голана, коли він перебував у Швейцарії в грудні 1946, зложила в Міжнародному Червоному Хресті в Женеві 200 дол. з суми, яка була призначена ЗУАДК в Філядельфії на харчову допомогу для українських скитальців в Австрії. Ту суму Міжнародний Комітет Черв. Хреста в Женеві вплатив відтак до Дирекції названої санаторії, де від довшого часу до сьогодні п. доктор Леонід Мосендз перебуває.

Тепер звернулись до мене приятелі п. доктора Мосендза в Інсбруці і поінформували мене, що доктор Мосендз знайшовся в тій санаторії в невідрадных умовах, бо з тих грошей, які були первісно призначені тільки на прохарчування, тепер мають бути покриті рівно ж кошти лікарського нагляду і опіки в висоті по 3 швайц. франки денно, що значно збільшило кошти удержання п. доктора Мосендза в тій санаторії і з тої причини сума 200 дол. не може вистарчити на кошти лікування на протяг часу, який первісно був подуманий.

Подаючи повище до ласкавого відома Вашої Ексцеленції, я дуже прошу ласкаво заінтересуватися справою дальшого перебування в названій санаторії п. доктора Мосендза та по можливості допомогти йому у всякій справі, якщо можливо з міжнародних фондів, які можна на терені Швейцарії на повищу ціль виеднати. Якщо дійсно дальший побут п. доктора Мосендза на терені Швейцарії був би утруднений для браку відповідних фондів, прошу ласкаво допомогти йому повернути до Австрії, якщо це відповідає плянам і бажанням п. доктора Мосендза.

Прощу дуже Вашу Ексцеленцію дарувати мені, що я осмілююся з тою справою звертатись з проханням до Вашої Ексцеленції та турбувати їх тою справою, бо йде тут про культурного діяча, який своєю дотеперішньою літературною працею зобов'язує нас заопікуватись ним та в міру можливості йому допомогти. Сподіваючись, що Ваша Ексцеленція знайдуть належне зрозуміння до того мого прохання та присвятять хвилюку вільного часу для провірення повищого справи та в міру можливості допоможуть хворому поетові, остаюсь з висловами глибокої пошани та відданости доктор Михайло Росляк” (Листування митрополита..., 2006, с. 420).

І митрополит Іларіон відгукнувся на цей заклик, бо 10 червня 1947 р. М. Росляк писав йому: “Сердечно дякую за повідомлення в справі п. доктора Леоніда Мосендза, передане мені листом Вашої Ексцеленції з дня 19.5 ц. р.” (Там само, с. 421).

Величківський Микола Іванович (1882–1976) — економіст, закінчив Житомирський комерційний інститут, працював у галузі сільського господарства, був професором Київського університету. Після нападу Німеччини на СРСР встановив контакти з ОУН (мельниківцями), 5 жовтня 1941 р. створив та очолив Українську Національну Раду. До її складу увійшли члени різних політичних напрямів — від гетьманців до націоналістів. Керівним ядром стала президія, до якої, крім професора М. Величківського, ввійшли інженер Антон Баранівський, геолог Іван Дубина і член проводу ОУН Осип Бойдуник. На прес-конференції разом з В. Багазієм М. Величківський проголосив відновлення української державності, а А. Мельника — єдиним законним головою України, що було негативно сприйнято німецькою владою. 6 лютого 1942 року київське гестапо заарештувало М. Величківського, але рейхсміністр окупованих територій А. Розенберг, побоюючись зайвого погососу, наказав випустити його із в'язниці. М. Величківський у квітні 1944 р. очолив поновлену у Львові УНРаду. У 1951 р. М. Величківський разом з сім'єю переїздить до США і живе в Нью-Джерсі. Він редагував «Український кварталник», де друкував і власні матеріали» (Листи громадських..., 2011, с. 630).

17 грудня 1941 р. І. Огієнко одержав наступного листа:

«м. Київ, 27 листопада 1941 р.

ДО АРХИЄПІСКОПА ІЛАРІОНА В ХОЛМІ.

Високопреосвященний Владико!

Охоче користуюсь нагодою, щоб Вам передати цього листа. Було б бажано поговорити з Вами в різних справах, а особливо релігійних. Одначе все це описати в листі неможливо і незручно, а тому було бажано, щоб Ви особисто завітали до нас до Києва, де Вас радо повітаємо.

Якщо б Ви з яких-небудь причин не могли до нас скоро приїхати, просимо прислати свого повноваженого для обговорення релігійних справ.

З пошаною до Вас,

Голова Української Національної Ради

Проф. Микола Величківський

м. Київ 27.XI.1941 р.» (Листи громадських..., 2011, с. 257–258).

Лист свідчить про те, що, як православний ієрарх, І. Огієнко (архієпископ Іларіон) користувався великою повагою в усій Україні, про те, що на нього чекали в дерадянізованому Києві, що з його думкою рахувалися — в тому числі і в середовищі ОУН.

Микола Васильович Плав'юк (1927–2012) — український громадський і політичний діяч, Президент УНР в екзилі (1989–1992) (Там само, с. 678). У роки гітлеровської окупації України брав участь у діяльності націоналістичного підпілля, увійшов до складу 2-ї Української дивізії УНА. Наприкінці II Світової війни переїхав до Німеччини, був рефе-

рентом від студентства Проводу ОУН («Провід Організації...», 2012). З 1949 р. проживав у Канаді. Один із провідних членів ОУН (М), за ініціативою якої створено Конференцію українських політичних партій і організацій (КУППО). З 1979 до 2012 р. — голова Проводу українських націоналістів та ОУН (М) — зокрема, 1993 року в Києві XII Великий Збір Українських Націоналістів обрав М. Плав'юка Головою ОУН («Провід Організації...», 2012). 1989 року він став віце-президентом УНР в екзилі. Того ж року після смерті М. Ливицького обраний Президентом УНР в екзилі (Листи громадських..., с. 678). Завдяки його піклуванню виходили друком матеріали з архіву ОУН.

Для нас великий інтерес становлять наступні два листи, підписані М.Плав'юком і адресовані митрополитові Іларіону — свідчення високої поваги української націоналістичної громадськості Канади до адресата й духовної спорідненості з ним; згадування ж у другому листі особи О. Штуля-Ждановича перекидає місток у зв'язках І. Огієнка — митрополита Іларіона — від ОУН до УПА, про що йтиметься в одній із наступних наших розвідок:

«м. Торонто, 18 березня 1957 р.

УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ОБ'ЄДНАННЯ КАНАДИ

ІНКОРПОРОВАНЕ

ПРЕЗИДІЯ

Торонто, Онт[аріо] 18 березня 1957 р.

ДО ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕННІШОГО ВЛАДИКИ

МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА

ГОЛОВИ УКРАЇНСЬКО-ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

У КАНАДІ,

Вінніпег, 101 Катедрал Аве[ню]

ВАШЕ ВИСОКОПРЕОСВЯЩЕНСТВО!

Президія Українського Національного Об'єднання Канади має велику шану довести до відома Вашого Високопреосвященства, що в днях 18, 19, і 20-го травня 1957 р. у Торонто відбудуться Ювілейні Святкування 25-ліття існування і діяльності Українського Національного Об'єднання у Канаді, під почесним Патронатом їх Ексцеленції Прем'єра Канади Вельмишановного [Луї-Сент] Лорана.

Президія Українського Національного Об'єднання Канади має велику шану просити Ваше Високопреосвященство про уділення Благословення для Ювілейних Святкувань Українського Національного Об'єднання Канади.

Великою честю для нашої організації було б, якщо Ваше Високопреосвященство змогли б взяти особисту участь у Ювілейних Святкуваннях 25-ліття УНО Канади.

Для відзначення Ювілею УНО відбудуться в Торонто окремі імпрези, а саме: в суботу 18 травня ц. р. Ювілейний Бенкет в Домі УНО у

Торонто, в неділю 19 травня ц. р. Фестиваль УНО в колізею на виставовій площі при участі З'єдинених Хорів УНО, симфонічної оркестри і других мистецьких сил. В неділю вечером відбудеться вручення Пропамятних Грамот членам УНО і Братніх Організацій, які 25 років працювали в рядах організації.

До участі у Ювілейних Святкуваннях є запрошені представники Федерального Уряду, послы федерального і провінційних парламентів, та другі визначні особи політичного і суспільно-громадського життя.

Остаємо із виявами глибокої пошани і відданості.

ЗА ПРЕЗИДИЮ Українського Національного Об'єднання Канади

Микола Плав'юк — Президент

[підпис]

Євген Мاستикаш — керівник канц[елярії]

[підпис]» (Листи громадських..., 2011, с. 457).

«Президія Українського Національного Об'єднання Канади
м. Торонто, 29 серпня 1966 р.

НАЦІЯ ПОНАД УСЕ! НАША СИЛА В НАС САМИХ!

УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ОБ'ЄДНАННЯ КАНАДИ

ІНКОРПОРОВАНЕ

ПРЕЗИДІЯ

Торонто, 29 серпня 1966 [року]

ДО БЛАЖЕННІЙШОГО ІЛАРІОНА

МИТРОПОЛИТА УКРАЇНСЬКОЇ

ГРЕКО-ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ ВСІЄЇ КАНАДИ

в Вінніпегу, Ман[ітоба]

Блаженнійший Владико!

Президія Українського Національного Об'єднання Канади, має велику шану запросити Ваше Блаженство взяти особисту участь у характері почесного гостя у Крайовому з'їзді Українського Національного Об'єднання і братніх організацій, що відбудеться у днях від 8 до 10 жовтня 1966 р. в Торонто.

З нагоди Крайового з'їзду УНО відбудеться дня 8 жовтня 1966 р. о 6.30 год. конференційний бенкет в концертній залі — готелю Роял Йорк у Торонто.

Президія Українського Національного Об'єднання Канади має велику шану просити Ваше Блаженство до участі в конференційному бенкеті в характері почесного гостя.

Почесними промовцями на конференційному бенкеті будуть: дост[ойний] Ж. Маршан, федер[альний] Міністер Горожанства й Іміграції, вельмишановний Голова ПУН, Олег Штуль-Жданович з Європи.

До участі в Конференційному Бенкеті є також запрошені представники провінційного Уряду Онтаріо, Сенатори, Послы Федерального

парляменту Канади та другі визначні особи політичного і суспільно-громадського життя.

Президія Українського Національного Об'єднання буде вважати великою честю вітати Ваше Блаженство на конференційному бенкеті УНО в Торонто. Просимо Ваше Блаженство про Архипастирське Благословенство і привітання, яке Президія УНО бажає помістити в конференційній програмі УНО.

Остаємо з виявами глибокої пошани і відданости за Президію УНО Канади

М. Плав'юк Голова

М-р Є. Мاستикаш, Секретар» (Листи громадських..., 2011, с. 609–610).

Митрополит Іларіон відмовився взяти участь в урочистостях через недугу, але надіслав своє благословіння.

Висновки

У передньому слові ми зазначили, що І. Огієнко — митрополит Іларіон — «не міг вступати у відкриті стосунки з ОУН». Але конспіративні стосунки в нього були, про що свідчить наступне (щоправда, тут ідеться водночас і про політичну організацію ОУН, і про військову організацію УПА, які, втім, були взаємопов'язані): «Член ОУН(М) Я. Кравчук... отримав... завдання підшукати авторитетну людину — посередника у переговорах з УПА. У пошуках кандидатури Я. Кравчук зустрівся у Хелмі з відомим діячем культури, митрополитом Іларіоном (І. Огієнком). Останній погодився допомогти у підборі посередника» (Веденеев Д., 2003). Отже, подальші дослідження цієї проблеми можуть призвести до більш глибокого з'ясування зв'язків видатного українця Івана Огієнка — митрополита Іларіона — з Організацією українських націоналістів. Крім того, варто буде проаналізувати згадування про ОУН (і бандерівців, і мельниківців) у повоєнному (після 1945 р.) епістолярії І. Огієнка.

ЛІТЕРАТУРА

- Бабій Олесь Йосипович. Взято з https://uk.wikipedia.org/wiki/Бабій_Олесь_Йосипович.
- Бандера, С. (1993). Мої життєписні дані. *Вбивство Степана Бандери*. Львів: Червона калина.
- Веденеев, Д. (2003). Розвідувальна діяльність Української Повстанської Армії (1943–1945). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, № 10, С. 381–414.
- Ганущак, В. *З довічного ув'язнення*. Взято з www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=75.
- Енциклопедія українознавства для школярів і студентів*. (2001). (Авт.-уклад. В. В. Оліфіренко та ін.). Донецьк: Сталкер.
- Качкан, В. (1998). Хай святиться ім'я твоє: українознавство та пресологія (XIX — перша половина XX ст.). Книга третя. Львів: Фенікс.
- Коммунист*. 2012. № 26.
- Костюк, Г. (1994). Образотворець “времени лютого”. *Українське слово: хрестоматія української літератури та літературної критики XX ст. Книга друга*. Київ: Рось.

- Куценко, Л. (2005). Дон Кіхот із Кам'янця-Подільського. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник : серія історична та філологічна*. Вип. II. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет.
- Кучерук, О. (2008). Символіка Організації українських націоналістів. *Нумізматика і фалеристика*, № 1.
- Листи громадських діячів, представників української науки, культури і церкви до Івана Огієнка (митрополита Іларіона) 1910–1969*. (2011). (Упоряд.: І. Преловська та ін.). Київ: Вид-во ім. Олени Теліги.
- Листування митрополита Іларіона (Огієнка)*. (2006). (Упоряд. о. Юрій Мицик, проф., д-р іст. н.). Київ: Києво-Могилянська академія.
- Ляхоцький, В. (2000). *Тільки книжка принесе волю українському народові...: книга, бібліотека, архів у житті та творчості Івана Огієнка (митрополита Іларіона)*. Київ: Вид-во ім. Олени Теліги.
- Мицик, Ю. (2007). Місячник "Слово істини" як джерело до вивчення життя й творчості митрополита Іларіона (І. Огієнка). *Науковий збірник, присвячений 125-річчю з дня народження митрополита Іларіона (Огієнка)* (Упоряд.: архієпископ Дмитрій (Рудюк), В. Ляхоцький). Київ: Київ. православ. богослов. акад. УПЦ КП.
- Народжені Україною: меморіальний альманах : у 2-х т. Т. 2*. (2002). (с. 264–265). Київ: Євроімідж.
- Огієнко, І. (2002). *Моє життя : автобіографічна хронологічна канва*. Житомир: Полісся.
- Огієнкові афоризми і сентенції*. (1996). (Упоряд., вступ. сл. і покажч. З. Тіменика). Львів: Ін-т народознавства НАН України.
- Панченко, В., Куценко, Л. (1996). «Євангеліє чужих піль...»: подорож до двох вигнанців. Кіровоград.
- Провід Організації Українських Націоналістів. Вічна пам'ять Миколі Плав'юку. (2012, 16 берез). *Слово Просвіти*.
- Смогоржевська, І. (2009). Законодавча діяльність Української Національної Ради. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. № 18.
- Тимошик, М. (2000). "Лишуть навіки з чужиною...": митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. Вінніпег ; Київ: Український православний Собор Св. Покрови: Наша культура і наука.
- Тіменик, З. (1997). *Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). 1882–1972 : життєписно-бібліографічний нарис*. Львів.
- Фасоля, Т. *Художнє осмислення героїчної боротьби ОУН-УПА у фольклорі та художній літературі*. Взято з <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-110F32B086C6E/list-B8AFBC4326>
- Федорчук, С. (2013, лют. 14). «Птах високого лету». Леонід Мосендз: від світогляду до творчості. *Українська правда. Історична правда*.
- Щербак, Ю. (2012, верес 13). Передчуття тексту. *Літературна Україна*.

REFERENCES

- Babii Oles Yosypovych. Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/Babii_Oles_Yosypovych [in Ukrainian].
- Bandera, S. (1993). *Moi zhyttiepyсни dani. Vbyvstvo Stepana Bandery* [My life data. Murder of Stepan Bandera]. Lviv: Chervona kalyna.

- Entsyklopediia ukrainoznavstva dlia shkoliariv i studentiv* [Encyclopedia of Ukrainian Studies for Schoolchildren and Students]. (2001). (V. V. Olifirenko et al. Eds). Donetsk: Stalker [in Ukrainian].
- Fasolia, T. *Khudozhnie osmyslennia heroichnoi borotby OUN-UIA u folklori ta khudozhnii literaturi* [Artistic comprehension of the OUN-UIA heroic struggle in folklore and fiction]. Retrieved from <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-110F32B086C6E/list-B8AFBC4326> [in Ukrainian].
- Fedorchuk, S. (2013, February 14). «Ptakh vysokoho letu». Leonid Mosendz: vid svitohliadu do tvorchosti [“Bird of high fly”. Leonid Mosendz: from the outlook to creativity]. *Ukrainska pravda. Istorychna pravda* [in Ukrainian].
- Shcherbak, Yu. (2012, September 13). Predchuttia tekstu [Premonition of the text]. *Literaturna Ukraina* [in Ukrainian].
- Hanushchak, V. *Z dovichnoho uviaznennia* [From life imprisonment]. Retrieved from ukrcenter.com/library/read.asp?id=75 [in Ukrainian].
- Kachkan, V. (1998). *Khai sviatytsia imia tvoie : ukrainoznavstvo ta presologiiia (XIX — persha polovyna XX st.). Knyha tretia* [Let your name be holy: Ukrainian and the press studies (XIX — first half of the XX century). The third book]. Lviv: Feniks [in Ukrainian].
- Kommunist* [Communist]. 2012. № 26 [in Russian].
- Kostiuk, H. (1994). *Obrazotvorets “vremeny liutoho”. Ukrainske slovo: khrestomatiia ukrainskoi literatury ta literaturnoi krytyky XX st. Kn. 2* [Ukrainian word: textbook of Ukrainian literature and literary criticism of the twentieth century. B. 2]. Kyiv: Ros [in Ukrainian].
- Kucheruk, O. (2008). *Symvolika Orhanizatsii ukrainskykh natsionalistiv* [Symbolics of the Organization of Ukrainian Nationalists]. *Numizmatyka i falerystyka*. № 1 [in Ukrainian].
- Kutsenko, L. (2005). *Don Kikhot iz Kamiansia-Podilskoho* [Don Quixote of Kamianets-Podilskiy]. In *Ivan Ohiienko i suchasna nauka ta osvita: naukovyi zbirnyk : seriia istorychna ta filologichna* [Ivan Ohiienko and modern science and education: scientific collection]. Vyp. II. Kamianets-Podilskiy: Kamianets-Podilskiy derzhavnyi universytet [in Ukrainian].
- Liakhotskyi, V. (2000). *Tilky knyzhka prynese voliu ukrainskomu narodovi...: knyha, biblioteka, arkhiv u zhytti ta tvorchosti Ivana Ohiienka (mytropolyta Ilariona)* [Only the book will bring the freedom to the Ukrainian people ...: a book, library, archives in the life and work of Ivan Ohiienko (Metropolitan Ilarion)]. Kyiv: Vyd-vo im. Oleny Telihy [in Ukrainian].
- Lystuvannia mytropolyta Ilariona (Ohiienka)* [Correspondence of Metropolitan Hilarion (Ohiienko)]. (2006). (Compiler o. Yurii Mytsyk, prof., doctor of History). Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].
- Lysty hromadskykh diiachiv, predstavnykiv ukrainskoi nauky, kultury i tserkvy do Ivana Ohiienka (mytropolyta Ilariona) 1910—1969* [Letters of public figures, representatives of Ukrainian science, culture and church to Ivan Ohiienko (Metropolitan Ilarion) 1910–1969]. (2011). (I. Prelovska et al. Eds.). Kyiv: Vyd-vo im. Oleny Telihy [in Ukrainian].
- Mytsyk, Yu. (2007). *Misiachnyk “Slovo istyny” yak dzherelo do vyvchennia zhyttia y tvorchosti mytropolyta Ilariona (I. Ohiienka)* [Monthly “The Word of Truth” as a source for the study of the life and work of Metropolitan Ilarion (I. Ohiienko)]. *Naukovyi zbirnyk, prysviachenyi 125-richchiu z dnia narodzhennia mytropolyta Ilariona (Ohiienka)* [Scientific collection devoted to the 125th anniversary of the birth of Metropolitan Ilarion (Ohiienko)] (Compiler: arkhiepyskop Dmytrii (Rudiuk), V. Liakhotskyi). Kyiv: Kyiv. pravoslav. bohoslov. akad. UPTs KP [in Ukrainian].
- Narodzheni Ukrainoiu : memorialnyi almanakh* [Born by Ukraine: memorial almanac : in 2 vol.] Vol. 2. (2002). (pp. 264–265). Kyiv: Yevroimidzh [in Ukrainian].

- Ohiienko, I. (2002). *Moie zhyttia: avtobiografichna khronologichna kanva* [My life: autobiographic chronological background]. Zhytomyr: Polissia [in Ukrainian].
- Ohiienkovi aforyzmy i sententsii* [Humorous aphorisms and sententions]. (1996). (Z. Timenyka, Organaizer). Lviv: In-t narodoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Panchenko, V., Kutsenko, L. (1996). “*Ievangeliie chuzhykh pil...*”: *podorozh do dvokh vyhnantsiv* [“The Gospel for other fields...”: a trip to two exiles]. Kirovohrad [in Ukrainian].
- Provid Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv. Vichna pamiat Mykoli Plaviuku [Leaders of the Organization of Ukrainian Nationalists. Eternal memory of Mykola Plaviuk]. (2012, March 16). *Slovo Prosvity* [in Ukrainian].
- Smohorzhevskaya, I. (2009). Zakonodavcha diialnist Ukrainskoi Natsionalnoi Rady. [Legislative activity of the Ukrainian National Council] *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. № 18 [in Ukrainian].
- Timenyk, Z. (1997). *Ivan Ohiienko (Mytropolyt Ilarion). 1882–1972: zhyttiepysno-bibliografichnyi narys* [Ivan Ohiienko (Metropolitan Ilarion). 1882–1972: a biographical and bibliographic essay]. Lviv [in Ukrainian].
- Tymoshyk, M. (2000). “*Lyshus naviky z chuzhynoiu...*”: *mytropolyt Ilarion (Ivan Ohiienko) i ukrainske vidrodzhennia* [“I’ll stay forever in a strange land...”: Metropolitan Ilarion (Ivan Ohiienko) and Ukrainian revival]. Vinnipeg ; Kyiv: Ukrainskyi pravoslavnyi Sobor Sv. Pokrovy : Nasha kultura i nauka [in Ukrainian].
- Viedienieiev, D. (2003). Rozviduvalna diialnist Ukrainskoi Povstanskoii Armii (1943–1945) [Secret activity of the Ukrainian Insurgent Army (1943–1945)]. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky*. № 10. P. 381–414 [in Ukrainian].